

UNIVERZITET U SARAJEVU – FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

Univerzalne vrijednosti u udžbenicima jezika i književnosti

Završni magistarski rad

Mentorica: Prof. dr. Emina Dedić Bukvić

Studentica: Azra Litrić

Sarajevo, 2023. godina

ZAHVALA

Veliku zahvalnost izražavam i „velikoj“ prvenstveno osobi i profesorici, mojoj mentorici Prof. Dr. Emini Dedić Bukvić na ukazanoj vjeri, podršci, znanju, savjetima prilikom izrade magistarskog rada, ali i tokom cijelog studija.

Također hvala i svim mojim profesoricama i profesorima, asistenticama divnog Odsjeka za Pedagogiju koji su svojim znanjem, umijećima i osjećajima obogatili moj cjelokupni život.

Posebnu zahvalnost izražavam mojim roditeljima, mojoj sestri i mom Kemal, svim mojim prijateljicama i prijateljima za nesebičnu podršku, oslonac i ljubav.

Beskrajno zahvalna Gospodaru za sve navedene ljude, ali i mnoge druge koji su dijelom mog života.

S ljubavlju ovaj rad posvećujem svojim roditeljima.

SADRŽAJ

UVOD	4
TEORIJSKI DIO RADA.....	5
1. Nastava	5
2. Udžbenik.....	7
3. Univerzalne vrijednosti.....	9
3. 1. Univerzalna vrijednost mudrost i znanje	11
3. 2. Univerzalna vrijednost pravednost	12
3. 3. Univerzalna vrijednost transcendentnost.....	12
4. Moralni odgoj	13
5. Književnost.....	15
METODOLOŠKI DIO RADA.....	17
1. Problem istraživanja	17
2. Predmet istraživanja	18
3. Cilj istraživanja.....	19
4. Zadaci istraživanja	19
5. Istraživačka pitanja	19
6. Metode istraživanja.....	20
7. Tehnike istraživanja.....	21
8. Instrumenti istraživanja	21
9. Uzorak istraživanja	23
ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA	24
1. Univerzalna vrijednost „Mudrost i znanje„.....	24
2. Univerzalna vrijednost „Pravednost“	27
3. Univerzalna vrijednost „Transcendentnost“	31
4. Komparativni prikaz indikatora univerzalnih vrijednosti koji dominiraju u sadržajima udžbenika bosanskog jezika i književnosti.....	36
ZAKLJUČAK I PREPORUKE.....	39
LITERATURA.....	42
POPIS ŠEMA I TABELA.....	47
PRILOZI.....	49

UVOD

„Svi su stvoreni za neko određeno djelo, a želja za njime stavljena je u svako srce.“

(Mevlana Dželaluddin Rumi)

Razvoj, poučavanje, te cjelokupni život jednog djeteta, odnosno čovjeka počinje i zasniva se koliko u porodici kao matičnoj zajednici toliko i u školi kao drugoj zajednici s kojom se dijete susreće u svom najranijem periodu života. Upravo u ovoj zajednici dijete zajedno sa svojim vršnjacima uz pomoć učitelja unapređuje vještine, produbljuje ih, ali i stiče nove koje predstavljaju bazu za dalji rast i razvoj tokom cjelokupnog života. S tim u vezi dijete usvaja i određene vrijednosti na kojima će se temeljiti njegovi budući koraci u okviru kako odgoja tako i obrazovanja općenito.

Univerzalne vrijednosti predstavljaju jedan oblik vrijednosti koje kako im i sam naziv govori bivaju univerzalne, što bi značilo da nisu vremenski ili prostorno uslovljene, nego naprotiv, sežu od davnih vremena pa sve do danas, te u skladu s tim nose snažnu pouku i poruku da su se na istim zasnivala a i danas zasnivaju mnoga učenja, pa tako i odgoj i obrazovanje. Način, odnosno put kojim se univerzalne vrijednosti implementiraju u odgoj i obrazovanje jesu upravo udžbenici koji se koriste u nastavi, a koji u suštini bivaju u funkciji glavnog i osnovnog medija za razvoj univerzalnih vrijednosti uz podršku nastavnika¹. Upravo iz ovog razloga velika važnost se ogleda u tome na koji način koncipiramo udžbenike, šta u njima postavljamo kao glavne i ključne odrednice, ali svakako da veliku ulogu ima i sam nastavnik, naročito kada govorimo o stilu koji nastavnik preferira i primjenjuje u svom poučavanju, odnosno sistem vrijednosti koji određeni nastavnik primjenjuje (da li polazi od onog što je pozitivno ili pak negativno u procesu odgoja i obrazovanja. Sve navedeno uveliko utiče na razvoj i unapređenje učenikovih kompetencija, ali i njegov razvoj općenito.

U ovom radu bit će prikazana analiza univerzalnih vrijednosti u udžbenicima, odnosno čitankama za devetogodišnju osnovnu školu autorice Zehre Hubijar. Za analizu su uzete sve čitanke koje je pisala već pomenuta autorica, a koje se koriste u razrednoj nastavi, te će se nastojat jasno prikazati zastupljenost univerzalnih vrijednosti u navedenim udžbenicima.

¹Nastavnik- pod ovim terminom podrazumijevamo nastavnike razredne i predmetne nastave oba spola.

TEORIJSKI DIO RADA

1. Nastava

Ukoliko pogledamo unazad pa sve do danas, možemo uvidjeti da različiti autori različito i definišu pojam nastave. Uprkos tome, ono što biva zajedničko za sve autore jesu glavne i ključne odrednice nastave kao takve, što ukazuje na činjenicu da bez obzira o kojoj definiciji bilo riječ bitnost se ogleda u njenim ključnim segmentima.

Tako Meyer (2002) nastavu smatra najvažnijim oblikom institucionalnog poučavanja i učenja. Ona se odvija u zadanom vremenskom okviru, biva unaprijed isplanirana, te je usmjerena na ostvarenje zadanog cilja. Također predstavlja proces interakcije koji se odvija između nastavnika i učenika. Dok s druge strane Pranjić nastavu definiše na sljedeći način: „Nastava je interakcijsko događanje u kojem učenici pod vodstvom profesionalno osposobljenih nastavnika planski, u za to stvorenim ustanovama (školama), usvajaju i dalje razvijaju odabrane kulturne sadržaje sa svrhom što boljeg socijaliziranja, kvalificiranja i personaliziranja“ (Pranjić, 2005: 184). Iz navedenih definicija možemo uvidjeti upravo ono što je prethodno spomenuto, a to jeste kako nastava bez obzira koji od autora je definisao posjeduje ključne odrednice koje su u suštini institucionalno učenje, interakcija, nastavnik i učenik. Bez ovih odrednica nastava ne bi bila potpuna, a samim tim i definicija iste.

Jelavić o nastavi govori na način da se ona temelji na tri ključne stavke, te kaže da je ona „sustav (usustavljeno učenje) sa svrhovitom organizacijom koja pretpostavlja:

- 1) jasno definirane ciljeve (očekivane vrijednosti koje nastaju nastavnim učenjem),
- 2) jasno definiran proces (koji korespondira s postavljenim ciljevima odnosno očekivanim vrijednostima),
- 3) jasno definirani kriteriji vrednovanja (postignuća učenika te učinkovitost/djelotvornost nastave)“ (Jelavić, 2008: 23).

Ukoliko posmatramo Jelavićevo navođenje onda možemo jasno uvidjeti da je nastava raščlanjena na tri dijela od kojih se prvi odnosi na uvod, drugi na zaplet, a treći dio na kraj samog nastavnog procesa. Na ovaj način nastava je određena kao jedan cjelovit proces koji se sastoji odnosno temelji na tri ključne stavke bez koji ona nije moguća.

Vučenov o nastavi kazuje na način „da teorijsku osnovu savremene nastave čini shvatanje da je učenje aktivan, a ne pasivan proces, a nastava organizuje i gradi na principu da obrazovanje svakog čoveka mora da bude njegovo sopstveno delo, njegova lična tekovina. Stoga je učenje u savremenoj školi organizovano tako da u značajnoj meri predstavlja učenički samorad. Ono što je najvažnije i odlučujuće u bilo čijem vaspitanju mora učiniti on sam. Niko drugi ne može to da učini umesto njega. Iz ovoga proizilazi potreba da sistem nastave i učenja u školi, u okviru koga je držanje predavanja bilo osnovni oblik savlađivanja programa, u što je moguće većoj meri zameni sistemom u kome preovladava samostalni rad učenika i, uopšte, neposredni kontakt učenika s izvorima znanja“ (Vučenov, 1988: 11).

Iz navedenog možemo uvidjeti da Vučenov, kada govori o nastavi akcent stavlja na aktivan i konstantan rad samog učenika. On ukazuje na to da je učenik taj koji konstantno uči, odnosno teži aktivnom učenju kroz cjelokupan nastavni proces, te da je važno usmjeriti nastavu na način koji afirmiše učenika da samostalno radi i istražuje. Ovakvo poimanje nastave nam ukazuje na to da je učenik u središtu nastavnog procesa, ali kao njen aktivni član na čijoj se samostalnosti konstantno radi i koja se stalno potiče.

Muminović navodi da „pod nastavom podrazumijevamo manje ili više ciljano, plansko, organizirano, odgojno-obrazovno djelovanje, učenje i poučavanje pojedinca, bez obzira na mjesto i forme odvijanja, ali koje ima pozitivno odgojno-obrazovno dejstvo na razvoj individue. Ona je važno polje ljudskog djelovanja, složena je i polivalentna djelatnost, bitan činilac individualnog i društvenog razvoja“ (Muminović, 2013: 77).

Kada je riječ o prethodnom poimanju nastave uviđamo da ona prvenstveno podrazumijeva jedan sistem i sistematičnost kojoj je osnovni cilj odgojno i obrazovno djelovanje. S tim u vezi jednako vrijedi usmjerenost kako prema obrazovanju isto tako i prema odgoju, što nas upućuje na činjenicu da je nastava proces koji unutar sebe objedinjuje i jedno i drugo. Također uviđamo da nastava ima veliku ulogu kako u razvoju određenog pojedinca/učenika, tako i u razvoju određene skupine/razreda i društva općenito. Ona predstavlja primarni kako formalni, tako i neformalni oblik putem kojeg se pojedinci izgrađuju, u kojoj stiču određene vještine, navike i saznanja koja poslije reflektuju u društvu, te upravo na taj način grade, usmjeravaju i razvijaju određeno društvo.

2. Udžbenik

Muminović navodi da je „udžbenik posebna knjiga, namjenjena prije svega za samostalno učenje učenika. To je izvor učenja i poučavanja u nastavi u kojem je naučni, tehnički, umjetnički, religijski i drugi sadržaj didaktičko-metodički transponiran u nastavne predmete ili područja. Udžbenik je ciljno usmjerena knjiga koja određuje obim i dubinu sadržaja, upućuje na konkretne zadatke i aktivnosti nastave i namjenjen je konkretnom uzrastu učenika koji će ga koristiti. Tako udžbenik značajnim dijelom usmjerava nastavni proces i proširuje puteve nastavne spoznaje“ (Muminović, 2013: 215). Osnovna funkcija udžbenika jeste ta da je on usmjeren učeniku kako bi savladao, naučio, proučio određeni sadržaj. Također ono što ne bi trebali zanemariti jeste to da osim učenika udžbenik je usmjeren nastavnicima i roditeljima, obzirom da su svi učesnici odgojno-obrazovnog procesa. Udžbenik predstavlja “alat” koji je ključan u nastavnom procesu jer upravo on nudi sadržaj koji nastavnici koriste kako bi učenike potakli na učenje, te samim tim udžbenik im pruža jedinstven putokaz kako i na koji način će da se “kreću” i “snalaze” unutar nastavnog procesa. Također isti autor navodi da se „udžbenik javlja kao medijator između faktora nastave, racionalizira nastavni proces, osigurava sistematičnost, postupnost, očiglednost i dinamičnost nastave, odstranjuje moguće dileme i teškoće u realizaciji dijelova nastavnog programa“ (Muminović, 2013: 215). Kada je riječ o udžbeniku za nastavu književnosti „kao što joj već sam naziv kaže, čitanka/udžbenik za nastavu književnosti temeljna je školska knjiga namijenjena književnom odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi. Takva vrsta udžbenika sadrži izbor književnoumjetničkih tekstova koji su odabrani prema estetskim i pedagoško-psihološkim kriterijima. Čitanke za osnovnu školu ujedno su i posebne vrste dječje knjige koje svojim sadržajem i likovno-grafičkim izgledom udovoljavaju recepcijskim mogućnostima učenika“ (Špoljarić, 2015: 9).

Mnogo je funkcija koje karakterišu udžbenik i svakako da je svaka od njih posebno važna obzirom da jednako doprinosi odgojno-obrazovnoj praksi jer je prvenstveno usmjerava i daje joj poseban i jedinstven oblik. Ono što može objediniti mnoge funkcije može se svesti pod pojam sistematičnost, što bi značilo da je udžbenik jedan sistem, jedna cjelina koja ima svoj cilj i svrhu svrhu postojanja.

Vučenov kaže to da „među svim nastavnim sredstvima koja se koriste odnosno koja posreduju i pomažu u elaboriranju obrazovnog programa, uopšte, udžbenik predstavlja ne samo najstarije među njima već i najznačajnije od svih. Dejstvo i uticaj udžbenika na odvijanje i tok

nastavnog procesa je veće od dejstva i uticaja bilo kog drugog sredstva i pomagala koji se koriste pri njegovom efektuiranju“ (Vučenov, 1988: 109). S tim u vezi uviđamo da udžbenik predstavlja kompilaciju općeprihvaćenog znanja, te da upravo udžbenik jezika i književnosti nudi različit sadržaj kojim se prožimaju različite vrijednosti.

Specifičnost koja karakteriše udžbenik kao jednu posebnost, a o kojoj i Vučenov (1988) govori jeste upravo ta da je on istovremeno i izvor znanja ali i sredstvo za prenošenje tog istog znanja. Ova karakteristika naročito ističe udžbenik obzirom da o njemu govori kao izvoru ali i sredstvu, odnosno objedinjuje dvije funkcije koje su prisutne u odgojno-obrazovnom procesu. Ali s druge strane možemo uvidjeti da je i autorov fokus na udžbeniku kao sredstvu, te nastavniku kao onom ko se primarno služi tim sredstvom kako bi učenicima „prenio“ određeno znanje, spoznaje i slično. Sve navedeno pripada i odiše notom tradicionalne nastave u čijem fokusu i jeste upravo nastavnik bilo da kazujemo o ciljevima nastave, određenim sredstvima, zapravo svemu onome što podrazumijeva odgojno-obrazovni proces, dok s druge strane učenik biva u ulozi pasivnog posmatrača. S tim u vezi i autorica Vukojević navodi da „učenici su pasivni, motivacija im se svodi na zadovoljavanje normi, učitelj ima veliku kontrolu nad njima te trebaju ispunjavati njegove zadatke i zadovoljiti njegove standarde“ (Vukojević, 2022: 6). Ukoliko posmatramo novija istraživanja možemo uvidjeti da se situacija u odgojno-obrazovnoj praksi znatno promijenila, te da zapravo učenik biva u fokusu, da je nastavnik zapravo osoba koja kreira okolnosti za učenje kako bi ga motivisao na samostalno istraživanje, odnosno razvijanje znanja, vještina i navika. Tako i autorica Vukojević navodi da „suvremena nastava okrenuta je maksimalno prema učenicima. Ona potiče aktivno učenje i sve ono što je učenicima bilo uskraćeno dok je učitelj bio u centru nastavnog procesa. Izbjegava se oblik rada u kojem učitelji najveći dio vremena govore, a učenici samo slušaju te se učenike potiče na aktivno sudjelovanje tijekom nastave radi povećanja motivacije i zainteresiranosti“ (Vukojević, 2022: 7).

Bušljeta navodi da „proces stvaranja i odobravanja udžbenika prilično je dug i uvjetuje ga niz čimbenika. Za njegovu su kvalitetu podjednako odgovorni autori, članovi stručnih povjerenstava za ocjenjivanje, mjerodavno ministarstvo koje formalno odobrava uporabu te izdavači kao tehničko-grafički oblikovatelji“ (Bušljeta, 2011: 45). Iz navedenog možemo uvidjeti da proces nastanka određenog udžbenika jeste itekako jedan dug i trajan proces za koji je odgovoran cijeli “tim” stručnjaka koji ga kreira. Upravo ovaj naziv “tim” ukazuje na skupinu ljudi koja aktivno radi da bi kreirali određeni udžbenik. Svakako da su autor/autori u ulozi onog ko koordinira u tom procesu, te predstavlja “nosioca” cjelokupnog procesa ali da

mu je pritom potrebna podrška drugih ljudi kako bi došli do željenog cilja, a to jeste kreiranje udžbenika.

S druge strane Žužul i Vican kazuju da „udžbenik u novoj školi ostaje jedino sredstvo koje posreduje kreativnu komunikaciju nastavnika i učenika. Budući da se odgojno-obrazovna građa propituje u nastavi, jer je nastava inventura ideja, a nastavnik posreduje njezino propitivanje, onda su i nastava, kao simbioza ukupnoga obrazovanja, i nastavnik kao rodos obrazovanja, neposredni i nužni sudionici u kreaciji udžbenika. Propitivanje nastavnoga plana i programa koji podrazumijeva postojanje udžbenika, prema tome i propitivanje udžbenika, nalazi se na poligonu koji se zove nastava, a kvalitativno restrukturiranje i redizajniranje u djelatnosti onih koji posreduju njegov sadržaj – nastavnika i učenika“ (Žužul i Vican, 2005: 54), te s tim u vezi u odnosu na prethodno navedeno uviđamo da su nastava i nastavnik faktori koji učestvuju u kreiranju udžbenika. Kada govorimo o ovim faktorima možemo kazati da upravo nastavnik jeste akter nastavnog procesa i da ukoliko budemo polazili od njega kao aktera i onog ko se nalazi u direktnoj odgojno-obrazovnoj praksi, te ko analizira kako nastavni proces tako i odgojno-obrazovni proces općenito možemo doći do mišljenja, odnosno informacija koje će biti ključne, ponekad i presudne kada je riječ o kreiranju određenog udžbenika.

3. Univerzalne vrijednosti

Univerzalne vrijednosti „predstavljaju budno ogledalo i budno svevideće oko čovjeka“ (Slatina, 2013: 12). Ukoliko posmatramo dvije riječi kojima je autor okarakterisao, odnosno opisao univerzalne vrijednosti, možemo uvidjeti da se na njih odnosi sve ono što podrazumijeva odnos čovjeka prema samom sebi, odnos čovjeka prema drugom čovjeku ili ljudima, ali i ono što uključuje druge odnose koji nužno ne podrazumijevaju osobe, odnosno ljude, pa to na primjer može biti odnos čovjeka prema prirodi, određenom predmetu, određenoj nauci ili pak nešto sasvim drugačije. Bez obzira o kojem odnosu je riječ svaki je protkan određenim univerzalnim vrijednostima koje ga obogaćuju i upotpunjuju te na taj način kroje jedinstvenu cjelinu kao takvu. Slatina (2005) u drugom djelu kazuje o univerzalnim vrijednostima na način da su upravo one objektivno važeće, te ih klasificira na njih pet, a to su: istina, dobrotu, ljepota, pravda i svetost.

Buljubašić Kuzmanović i Simel (2010: 375) navode da upravo prema Schwartzu (1992), teorija univerzalnih sadržaja i strukture određenih vrijednosti definira ih upravo kao poželjne ciljeve, različite važnosti, koji djeluju kao usmjerujuća načela u čovjekovom životu. Iz ovog navođenja vidimo da autori univerzalne vrijednosti karakterišu kao putokaze u čovjekovom životu. S tim u vezi možemo uvidjeti važnost univerzalnih vrijednosti zbog što se one proiciraju na cjelokupan čovjekov život, te obuhvataju mnoge sfere njegovog života i življenja. Univerzalne vrijednosti također bivaju u funkciji da čovjeka “održavaju” i “drže” na njegovom životnom putu kao konstantna, stalna, pozitivna usmjerenja koja ga upravo na kraju čine čovjekom.

Kada Šiljak i Šahinović kazuju o kontekstu univerzalnih vrijednosti, onda to tumače na sljedeći način: „Šta su vrijednosti? Postoje li univerzalne vrijednosti? Kako biramo koje od njih ćemo živjeti? Kako naše usaglašavamo sa vrijednostima drugih ljudi? Kako promovirati i živjeti vrijednosti u odgoju i obrazovanju, u pluralnom društvu? Sve su to pitanja o kojima se raspravlja u pluralnim društvima kako bi se pronašao odgovarajući model zajedničkog djelovanja i odgovornosti. Svi smo prije svega ljudi, a onda imamo lepeze identiteta koje najčešće ne biramo nego ih naslijedujemo i nekritički sagledavamo i prihvaćamo“ (Šiljak i Šahinović, 2018: 7).

Univerzalne vrijednosti ne posjeduju jednu jedinstvenu definiciju koja ih određuje, kao ni klasifikaciju, ali zasigurno to ne utiče na njihovu značajnost generalno, a naročito kada govorimo o odgojno-obrazovnom procesu. Različiti autori su na različite načine kazivali o univerzalnim vrijednostima, te s tim u vezi možemo vidjeti kako Peterson i Seligman (2004; prema Brković, Bušljeta Kadrum, Mališa, 2021) definiraju šest univerzalnih vrijednosti koje su prihvaćene u svim religijama i kulturama kao i u svim razdobljima, ali i u odgojno-obrazovnom procesu, te u skladu s tim govore zapravo da je za kvalitetnije poučavanje i učenje važno je implementirati: 1. mudrost i znanje, koji uključuju kreativnost, radoznalost, ljubav prema učenju, perspektivu i mudrost; 2. odvažnost, koja uključuje autentičnost i iskrenost, hrabrost, upornost, vitalnost; 3. humanost, koja uključuje ljubavnost i velikodušnost, ljubav, socijalnu i emocionalnu inteligenciju; 4. pravednost, koja uključuje jednakost, poštenje, moralnost, vođenje, timski duh; 5. umjerenost, koja uključuje opraštanje, skromnost, razboritost, samoregulaciju; 6. transcendentnost, koja uključuje poštovanje ljepote i izvrsnosti, zahvalnost, nadu i optimizam, smisao za humor, duhovnost i religioznost.

Brojni autori postavljaju različita pitanja koja se odnose na univerzalne vrijednosti, te time ukazuju na njihovu specifičnost, višedimenzijonalnost, višejezičnost, odnosno na to koliko zapravo univerzalne vrijednosti bivaju u funkciji onog što oslikava “više”. To bi značilo da je i samih univerzalnih vrijednosti više, da se one odnose na svakog čovjeka pojedinačno što bi značilo da se istodobno odnose na više ljudi, zatim kada govorimo o višedimenzionalnosti onda uviđamo da se univerzalne vrijednosti pojavljuju u različitim dimenzijama koje na primjer mogu biti vremenske, prostorne i slično, dok se višejezičnost odnosi na to da se univerzalne vrijednosti pojavljuju i u različitim jezicima, da se tumače na različitim jezicima pa sve do toga da iste bivaju sažete i u književnosti kao takvoj te su dijelom i odgojno-obrazovnih udžbenika. S tim u vezi možemo uvidjeti da su univerzalne vrijednosti svakidašnjica, da su to vrijednosti koje se prožimaju u čovjekovom životu bez obzira o kojem prostoru, vremenu i slično je riječ, te je važno da svaki čovjek stalno i aktivno radi na unapređenju istih, kako u individualnom smislu tako i u globalnom, naročito kada je u pitanju odgojno-obrazovni kontekst.

3. 1. Univerzalna vrijednost mudrost i znanje

Mudrost i znanje predstavljaju jednu od univerzalnih vrijednosti koje bivaju sastavnim dijelom čovjekovog života, pa samim time i života učenika, njegovog rasta i razvoja kako u životu generalno, tako i u odgojno-obrazovnom procesu. „Sokrat traži sreću unutar čovjeka – čovjeka koji posjeduje znanje i mudrost ne zbog drugih već zbog sebe i svoje slobode. Svojom metodom dijalektičkog govora traži istinu u sebi i drugima te nudi mnogo toga za promišljanje. Njegovo poučavanje koje ističe ljubav prema učenju i želju za istinskim znanjem koji stvaraju zrelog i autonomnog čovjeka svakako nadahnjuju već 25 stoljeća te bi ga trebalo uzeti u obzir kada se promišlja o budućnosti mladih generacija koje dolaze“ (Kelam i Sagadin Vučić, 2019: 167). Ukoliko termine mudrost i znanje posmatramo različito, odnosno kao dva zasebna pojma što ona u suštini i jesu onda možemo uvidjeti da je mudrost kako to i Kosalec (2003) navodi način spoznavanja određene stvari, situacije i slično, da je to zapravo poseban način dolaženja do određenih informacija, kao i njihovog procesuiranja. S druge strane znanje prema Filipoviću (1989) predstavlja rezultat spoznaje, ono je zapravo objektivno zasnovana uvjerenost u istinitost nekog suda ili sudova. Na osnovu navedenog možemo uvidjeti da su mudrost i znanje u jednoj uskoj vezi, ali da ne označavaju isto, da se mudrost odnosi na način, proces spoznavanja, dok se znanje odnosi na produkt odnosno rezultat spoznaje.

3. 2. Univerzalna vrijednost pravednost

Univerzalna vrijednost pravednost također je svezremenska, postoji od davnih vremena, pa sve do danas, u prilog tome govori i Pažanin (2003), kada kaže da se već od Platona pravednost shvata kao smisao i bitna svrha postojanja čovjeka, te samim time možemo uvidjeti da zapravo pravednost kao vrijednost zauzima veliku ulogu u životu čovjeka jer ista biva svrhom njegovog življenja i postojanja. Osim toga svakako da se pravednost i njena zastupljenost ogledaju i u odgojno-obrazovnom segmentu, naročito kada govorimo o akterima, to jeste nastavnicima i učenicima unutar istog, gdje također Juričić i Klasnić (2015) kazuju da zapravo sam koncept pravednosti i pravde se sve više spominje kako u društvu generalno, tako i u odgojno-obrazovnom procesu i njegovim institucijama.

3. 3. Univerzalna vrijednost transcendentnost

Kada je riječ o generalnom pojmu transcendentnosti on bi podrazumijevao sve ono što se donekle odnosi na apstraktnost, na nešto više i veće što često izlazi iz onog što je fizično ili osjetilno, te prelazi u nadosjetilno. S tim u vezi kada posmatramo pojam transcendentnosti kao univerzalnu vrijednost upravo ona bi bila na jednom visokom stepenu kada je riječ o vrijednostima, te o njoj kazuje i Buljubašić-Kuzmanović (2015) na način da se transcendentnost pojavljuje kao oda radosti koja donosi skladnost i ispunjenje, dobrobit i blagostanje na jednom putu samoostvarenja u uspješnosti, posebice kada govorimo o učeniku i njegovom položaju unutar odgojno-obrazovnog procesa.

O transcendentnosti također govori i Filipović (1989) kao o procesu prevazilaženja, procesu stvarne spoznaje u čijem kontekstu možemo navesti primjer prevazilaženje trenutnog stanja u okviru odgojno-obrazovne stvarnosti, gdje učenik u jednom periodu ispoljava određeni oblik ponašanja, ostvaruje određeni školski uspjeh, te nakon nekog vremena u sličnim ili pak različitim okolnostima učenik prevazilazi postojeće stanje koje se odnosi na ponašanje i uspjeh i kao „produkt“ ispoljava nešto sasvim drugačije, odnosno drugačije ponašanje i školski uspjeh.

4. Moralni odgoj

Moral je jedna od karakteristika, odnosno odrednica koje se odnose na svakog čovjeka pojedinačno, to bi značilo da svaki čovjek „posjeduje“ moral to jeste odliku koja ga čini takvim kakav jeste bilo u pozitivnom ili pak negativnom kontekstu. Vukasović (1999) kazuje o moralu na način da ga poima kao jednu od primarnih čovjekovih životnih potreba, a koji se očituje u aktivnom oblikovanju, usmjeravanju, te vrednovanju ljudskih postupaka u formi dobrih ili loših. Akcenat i suština samog morala jeste na čovjekovom djelovanju, na njegovim postupcima koji se definiraju kao pozitivni ili negativni, te se na taj način isti postupci reflektiraju na čovjeka i opisuju ga kao jedinstveno biće. Iz toga proizilazi i to da je „moralni odgoj, organizirana, svjesna, namjerna, svrhovita, intencionalna djelatnost određene društvene zajednice s ciljem da se prihvate i ostvaruju temeljna etička načela i moralne postavke ljudske zajednice“ (Vukasović, 1999: 123).

Vukasović nas upućuje na to da je moralni odgoj jedan konstantni rad i djelovanje cjelokupnog društva, odnosno društvene zajednice koja svjesno i namjerno djeluje kako bi izgradila određenog čovjeka kao moralnog, što bi obuhvatalo pozitivne odrednice samog morala. Autor također kaže da „smisao je moralnog odgoja u tome da se formiraju moralna shvaćanja, uvjerenja i navike, da čovjek misli, osjeća i postupa u skladu s ljudskim dužnostima. Narod je to prihvatio kao sklad misli, riječi i dijela“ (Vukasović, 1999: 124). Na osnovu toga možemo zapravo zaključiti to da je i moral kao i udžbenik i nastava jedan sistem koji podrazumijeva, odnosno usklađuje nekoliko odrednica koje ga upravo čine jedinstvenom cjelinom. Vukasović (1977) također navodi i to da je moralni odgoj sastavni dio odgoja koji ima zadatak da pripremi, oblikuje i usavršava čovjeka. Osnovni smisao moralnog odgoja jeste u usmjerenosti i organiziranosti u procesu oblikovanja ličnosti koja je u duhu istinskog humanističkog morala. S druge strane “moralni odgoj i obrazovanje, često je fokusirano na učenje o sustavu vjerovanja, vrijednosnom sustavu kao i na praksu drugih tradicija i stajališta. Ovim putem učenik može istražiti i razviti razumijevanje i poštovanje prema njima, osobito iz perspektive koja promatra kako različite tradicije i sistemi utječu na konkretno djelovanje te na koje načine mogu koegzistirati u miru“ (Ćurko i saradnici, 2015: 6).

Još možemo reći da “temeljni cilj moralnog odgoja mora biti formiranje slobodne, humane i moralne ličnosti, koja će težiti savršenstvima kako ljudskih odnosa tako i dostojanstva, bratstva i jednakosti za sve članove ljudske zajednice. Temeljno obilježje moralnog ideala je aktivan odnos prema okolini, točnije moralno djelovanje. Trebamo imati na umu da i

nepošteni ljudi mogu hvaliti poštenje, iz tog razloga poštene i moralne ljude moramo tražiti u poštenim i moralnim okruženjima. U skladu s navedenim život i rad s tako postavljenim moralnim ciljevima posjeduje smisao za etičke vrijednote, bogatstvo emocionalnog života i volje“ (Radoš, 2017: 12). Moralni odgoj i jeste zapravo vrsta odgoja koja čovjeka motivira i podstiče na aktivno djelovanje kako prema samom sebi, tako i prema drugim ljudima. Bitno je kazati, a što se može poistovijetiti sa univerzalnim vrijednostima jeste upravo i to da moralni odgoj uključuje odnos čovjeka prema prirodi ili predmetu, da on obuhvata sve ono što se odnosi na cjelokupno djelovanje čovjeka prema svijetu.

„Kako bi moralni odgoj bio uspješan i izgradio zrelu savjest pojedinca, potrebno je osigurati slobodu savjesti i odgajati čovjeka za poslušnost. Čovjek je pozvan oblikovati svoju savjest. Ljudska osoba ne rađa se kao dovršeni projekt, već neprestano vođena drugima to jest autoritetima oblikuje svoju vlastitu savjest. Pojedinač se mora ostvariti kao cjelovita osoba“ (Begić i Golek, 2017: 58). U ovom slučaju ono što je istaknuto posebno jeste to da moralni odgoj biva u ulozi da podstiče i usmjerava čovjeka da se konstantno razvija, da raste kako fizički tako i u svojoj nutрини koja podrazumijeva svakako i njegov intelekt, a koji je od velike važnosti upravo u svim segmentima koji podrazumijevaju čovjekovo življenje, njegovo razlučivanje, kritičko promišljanje, te jasno odlučivanje i biranje između pozitivnog i negativnog kao generalnostima. U vezi s tim govori i Mađarević (2016), te upućuje na to da u koncepciji moralnog odgoja ne postoji takva sklonost da bi se odgajanicima duboko usadila određena upustva ili smjernice kako bi trebao djelovati, odnosno ponašati se u različitim situacijama jer u suštini to ni odgajatelj kao osoba koja usmjerava nužno ne mora znati. Nego upravo suprotno, sam odgajnik u skladu s dešavanjima i situacijama na osnovu kritičkog promišljanja i rasuđivanja sam biva u ulozi da ocijeni i procijeni na koji način treba djelovati.

Uzimajući u obzir sve prethodno navedeno možemo uvidjeti da se u suštini moralni odgoj temelji na univerzalnim vrijednostima, te da one predstavljaju bazu moralnom odgoju, jer upućuju na sve što podrazumijeva jednu “pozitivnost” u okviru odgoja i obrazovanja, te u tom smjeru kako i Slatina (2005) navodi vode odgajnika/učenika ka razvoju cjelovite individue koja je upravo prožeta okvirima konfluentnog obrazovanja kao i cjelokupan proces odgoja i obrazovanja, jer je i samo „konfluentno obrazovanje društvom organizirani proces učenja i podučavanja u kojem biološki individuum i/ili jedno individualno nagonско biće, pomoću obrazovnih dobara, (samo)aktiviteta i unapređujućeg poticanja i djelovanja, u svojoj totalnosti izrasta iz unutarnjeg toka formiranja/obrazovanja u jedno zdravo jedinstveno duševno, duhovno i djelatno ljudsko biće“ (Slatina, 2005: 89).

S tim u vezi pedagogija upravo biva u ulozi nauke koja obuhvata, odnosno koja objedinjuje kako odgoj tako i obrazovanje, te smatra jednako važnim udžbenik kao izvor informacija i sredstvo prenošenja istih, ali i nastavu kao proces u kojem se konkretno odvija odgoj i obrazovanje, te svakako i univerzalne vrijednosti na kojima se temelji moralni odgoj ali i odgoj općenito. Sve ovo biva u funkciji razvoja cjelovite ličnosti koja treba biti jedan produktivan, aktivan i sretan član određenog društva, određene zajednice.

5. Književnost

Kada govorimo o književnosti u općenitom smislu onda možemo uvidjeti da se ista definira na različite načine. S druge strane kada je riječ o načinima koji su također različiti uviđamo da njih opisuje, odnosno karakteriše određeno vrijeme, prostor i tome slično, te prema tome se određuje i sama definicija književnosti u kojoj se kazuje da “književnost postoji, možemo reći oduvijek, bila ona usmena ili pismena. Kroz povijest smo imali mnogo književnih razdoblja koja su se protezala od antike, preko srednjeg vijeka, renesanse pa sve do postmodernizma. Mnogo se toga mijenjalo kroz stoljeća – stilovi, žanrovi, tematika djela i likovi, a još se i u antičkoj Grčkoj raspravljalo o književnosti i o utjecaju koji književnost ima na publiku. O toj su temi raspravljali Platon i Aristotel koji su se djelomično razilazili u mišljenjima. Međutim, do današnjeg dana definicija književnosti još uvijek nije potpuna” (Struja, 2019: 7).

Bez obzira što su poimanja književnosti različita, što pojedine definicije ne kazuju eksplicitno o književnosti njena uloga je velika kako u odgojno-obrazovnom segmentu tako i u cjelokupnom životu čovjeka. Bouša (2009) kazuje o tome da književnost obogaćuje čovjekovu vrijednost spoznaje kao i to da opisuje život, različite osjećaje i situacije. Ona čovjeku također omogućuje različito i drugačije opisivanje i objašnjavanje tih fenomena, za razliku od znanosti koja ima već zadane zakonitosti u objašnjavanju života kao i njegovih manifestacije. Također u samoj književnosti je sačuvana prošlost ljudskog roda, cjelokupni razvoj ljudske zajednice i osjećaji, kako društva, tako i pojedinca tokom povijesti. Na osnovu te prošlosti i svega što se ranije dešavalo, književnost čovjeku nudi da na različite načine poima i tumači život oko sebe, te se upravo u i tome ogleda njena značajnost.

Književnost također može biti poimana i kao određeni sistem, proces koji uključuje više instanci, više tumačenja ali bez obzira na to njen cilj je jedan. U skladu s tim „u prilog tezi da je konstitucija književne kvalitete nekog teksta znatno složeniji proces, koji podrazumijeva

velik broj integrirajućih instanci, argumentiraju tijekom osamdesetih godina na primjer empirijska znanost o književnosti, teorija sistema, novi historizam, kulturalni studiji te marksistička kritika koja operira pojmom institucije. Svima im je zajedničko nastojanje da pod književnošću razumiju manje ili više autonoman, ali u svakom slučaju izdiferenciran sistem praksi proizvodnje, potrošnje, kritičke, pedagoške i znanstvene reprodukcije tekstova, koji podrazumijeva određen broj institucijskih tehnika, uloga i položaja kao pogon vlastita samoodređenja. Taj sistem nije izoliran već kroz živi odnos prema drugim sistemima kao nestabilnoj okolini koja mu je dodijeljena, nastoji očuvati svoju razlikovnost i oduprijeti se pokušajima podčinjavanja i instrumentalizacije“ (Biti, 2000: 252).

Obzirom da je već na samom početku spomenuto da je poimanje književnosti različito u sljedećem navođenju upravo i vidimo da “I Aristotel i Platon dakle u kontekstu odgovora na isto pitanje – kako bi ljudi trebali živjeti? – vide posve različitu ulogu književnosti. Međutim obojica, iako na suprotstavljene načine, smatraju da književnost ima aktivnu ulogu za naš etički život. Platon tako smatra da je ta uloga loša i demoralizirajuća, te joj se može dozvoliti samo dekorativna funkcija, dok Aristotel smatra da književnost pridonosi moralnom rastu i stoga je zdrava za pojedinca i nužna u zajednici” (Ćurković Nimac, 2011: 329). Iz navedenog vidimo da i Platon i Aristotel smatraju da književnost djeluje na moralni razvoj čovjeka, a to je upravo zbog toga što književni tekstovi sadrže vrijednosti. Književnost ima značaj i može djelovati formativno samo ukoliko se na odgovarajući način „prinese“ djetetovom biću. S tim u vezi možemo zaključiti da se upravo književnost implementira putem udžbenika, naročito udžbenika jezika i književnosti, te se na taj način „plovi“ odgojno-obrazovnim sistemom kako bi na kraju iznjedrila jednog moralnog, životno svjesnog i osviještenog čovjeka.

METODOLOŠKI DIO RADA

1. Problem istraživanja

Univerzalne vrijednosti u suštini predstavljaju odrednice koje se odnose na čovjekov cjelokupan život, tako uviđamo i to da univerzalne vrijednosti određuju i odgojno-obrazovni sistem i bivaju njegovim sastavnim dijelom. Ono na čemu počinju i razvijaju se učenikova umijeća, ali i on sam kao zasebna individua jesu upravo univerzalne vrijednosti, na kojima se opet s druge strane temelji i odgojno-obrazovni sistem. S tim uvezi se ogleda i velika bitnost, odnosno značajnost univerzalnih vrijednosti kao glavnih i osnovnih odrednica odgoja i obrazovanja u bilo kojem smislu. Ovaj smisao nas upućuje, odnosno kazuje nam da se odgoj i obrazovanje zasnivaju na univerzalnim vrijednostima bez obzira o kojem kontekstu da govorimo, bilo to formalno ili pak neformalno obrazovanje, odnosno univerzalne vrijednosti su te koje nisu niti prostorno niti vremenski uslovljene, nego upravo suprotno, one su uvijek dijelom odgoja i obrazovanja kao i života općenito. Samim tim univerzalne vrijednosti su sastavnim dijelom i udžbenika, te je upravo on jedan od načina na koji se univerzalne vrijednosti prožimaju i promoviraju u odgojno-obrazovnom procesu. Bitan segment čovjekovog, odnosno učeničkog djelovanja jeste moralni odgoj putem kojeg čovjek kazuje o samom sebi kroz odnose sa drugim ljudima ili stvarima koje ga okružuju. Zahvaljujući moralnom odgoju i njegovim odrednicama čovjek može jasno razlučiti dobro od lošeg, istinu od neistine, kao i ono što je prihvatljivo od onog što nije prihvatljivo u sistemu vrijednosti, odgojno-obrazovnom sistemu kao i životu općenito. U skladu s tim i sam moralni odgoj se zasniva na univerzalnim vrijednostima koje bivaju njegovim sastavnim dijelom. Upravo ove vrijednosti moralni odgoj čine takvim kakav jeste nudeći učeniku jasno razaznavanje onoga što je prethodno navedeno, a što se odnosi na dvije oprečne strane (istina spram neistine i slično). Iz navedenog proizilazi to da problem istraživanja jesu univerzalne vrijednosti zastupljene u udžbenicima za osnovnu školu, odnosno udžbenicima jezika i književnosti. Univerzalne vrijednosti čija zastupljenost je utvrđivana u udžbenicima su sljedeće:

1. Mudrost i znanje
2. Pravednost
3. Transcendentnost

Za potrebe ovog rada odabrane su prethodno navedene tri univerzalne vrijednosti koje proizilaze iz Petersonove i Seligmanove podjele, odnosno poimanja, a čija će se zastupljenost utvrđivati u udžbenicima. Ove vrijednosti također odlikuju i određeni indikatori, pa tako **mudrost i znanje** uključuju: kreativnost, radoznalost, ljubav prema učenju, perspektivu, **pravednost** uključuje: jednakost, poštenje, moralnost, vođenje, timski duh, dok **transcendentnost** uključuje: poštovanje ljepote i izvrsnosti, zahvalnost, nadu i optimizam, smisao za humor, duhovnost i religioznost. Navedeni indikatori upravo služe kako bi se tokom analize pjesama i priča mogle utvrditi prethodno definisane vrijednosti, te pouke i poruke na koje upućuju.

2. Predmet istraživanja

Slatina (2007) smatra da je predmet istraživanja predodžba problema tako da ga drugi mogu prepoznati. Definiranjem se želi što potpunije odrediti značenje osnovnog ili osnovnih pojmova koji se javljaju u formulaciji predmeta istraživanja. Svako istraživanje prije svega pripada jednoj većoj problematici koja je iz istog sektora, no obuhvata mnogo veći obim tema i mogućnosti njihovih izvođenja.

Predmet ovog istraživanja jesu udžbenici bosanskog jezika i književnosti autorice Zehre Hubijar na kojima se vrši analiza sadržaja kako bi se utvrdila zastupljenost univerzalnih vrijednosti. U ovom istraživanju poseban akcenat je stavljen na razrednu nastavu jer upravo udžbenici koji su analizirani jesu udžbenici koji se upotrebljavaju u razrednoj nastavi. Ono zbog čega je također razredna nastava u fokusu jeste da učenici prve vrijednosti, prve susrete s udžbenicima, gradivom i svime onim što isti obuhvataju doživljavaju i žive u razrednoj nastavi kada govorimo o odgojno-obrazovnom procesu. S tim u vezi i u ovom istraživanju su analizirana četiri udžbenika, odnosno udžbenik za prvi, drugi, treći i četvrti razred devetogodišnje osnovne škole autorice Zehre Hubijar. Oblici koji su analizirani i na osnovu kojih se utvrđivala zastupljenost univerzalnih vrijednosti jesu pjesme i priče koje se nalaze u prethodno pomenutim udžbenicima.

3. Cilj istraživanja

Slatina (2007) navodi da cilj istraživanja pokazuje osnovnu svrhu ispitivanja, te mora sadržavati sljedeće karakteristike: usklađenost, preciznost, izazovnost, mjerljivost i ostvarivost.

Cilj ovog istraživanja jeste utvrđivanje zastupljenosti i analiziranje univerzalnih vrijednosti u pjesmama i pričama udžbenika bosanskog jezika i književnosti.

4. Zadaci istraživanja

„Sve aktivnosti i radnje koje se nužno moraju sprovesti da bi realizirali postavljeni cilj nazivamo zadacima“ (Slatina, 2007:10).

Iz cilja koji je prethodno naveden proizilaze sljedeći zadaci istraživanja:

1. Teorijski analizirati i opisati univerzalne vrijednosti i mogućnost njihovog inkorporiranja u sadržaj nastave jezika i književnosti;
2. Analizirati indikatore univerzalnih vrijednosti u odnosu na teorijski koncept Petersona i Seligmana;
3. Analizirati sadržaj iz udžbenika bosanskog jezika i književnosti;
 3. 1. Utvrditi zastupljenost univerzalnih vrijednosti mudrost i znanje, pravednost i transcendentnost u udžbenicima bosanskog jezika i književnosti;
 3. 2. Kreirati komparativni prikaz indikatora navedenih univerzalnih vrijednosti koji dominiraju u sadržajima udžbenika bosanskog jezika i književnosti;
4. Na osnovu rezultata istraživanja kreirati preporuke za poticanje univerzalnih vrijednosti u nastavi jezika i književnosti.

5. Istraživačka pitanja

Slatina (2007) navodi da istraživačka pitanja i hipoteza nam omogućuju da precizno odredimo polje istraživanja, da povećaju osjetljivost istraživača za odgovarajuće podatke i odnose, te da osiguraju jedinstvenu koncepciju procesa istraživanja.

Na osnovu prethodno postavljenih zadataka istraživanja proizilaze sljedeća istraživačka pitanja:

1. Na koji način se univerzalne vrijednosti mogu inkorporirati u sadržaj nastave jezika i književnosti?
2. Koji indikatori univerzalnih vrijednosti se uočavaju u sadržaju u odnosu na koncept Petersona i Seligmana?
3. Koji sadržaj je analiziran u udžbenicima bosanskog jezika i književnosti?
 - 3.1. Koliko su zastupljene univerzalne vrijednosti mudrost i znanje, pravednost i transcendentnost u udžbenicima bosanskog jezika i književnosti?
3. 2. U kakvom su odnosu indikatori navedenih univerzalnih vrijednosti u sadržajima udžbenika bosanskog jezika i književnosti?
4. Kojim preporukama se usmjerava rad nastavnika u poticanju razvoja univerzalnih vrijednosti kod učenika?

6. Metode istraživanja

Milas (2009) smatra da istraživačke metode predstavljaju općenito put, postupak koji primjenjujemo da bismo postigli neki cilj. To je plansko postupanje kojim se služimo da bismo došli do spoznaje, otkrili ili iznijeli istinu.

Metode koje su korištene u ovom istraživanju su: deskriptivna metoda, metoda analize sadržaja i komparativna metoda.

„Deskriptivna metoda u istraživanju odgoja i obrazovanja predstavlja skup znanstveno-istraživačkih postupaka s kojima se opisuju pojave u odgoju i obrazovanju, tj. ispituju se stanje a time i njihove osobine, bez obzira na njihove uzroke” (Mužić, 2004: 49). Deskriptivna metoda je korištena prilikom opisa postojećeg stanja u udžbenicima kada govorimo o univerzalnim vrijednostima, ali isto tako i za opis koji se odnosi na obradu i interpretaciju rezultata istraživanja.

„Analiza sadržaja, po prirodi podataka (za razliku od npr. etnografskog izvještaja ili popisa stanovništva) je analiza verbalnog ili drugog simboličkog značenja, koji je označen kao sadržaj u 33 komunikaciji (pisma, knjige, konverzacija, novinski napisi, televizijski programi,

sadržaji programa radio produkcije, terapijske seanse, analiza pojmovnih oblika masovne kulture, stvaralaštva i dr.)“ (Stojak, 1990:15). Metoda analize sadržaja je korištena prilikom analize udžbenika bosanskog jezika i književnosti.

Žugaj (2006) kazuje da je metoda komparacije ili komparativna metoda ona kojom se među pojavama, događajima ili predmetima pokušava uočiti sličnost, istaknuti zajednička obilježja ili različitosti. Komparacija se provodi na način da se prvo utvrde zajednička obilježja ispitivane pojave, a potom ona obilježja po kojima se te pojave razlikuju. Komparacijom se na taj način izražava kako ono što je zajedničko za određene pojave tako i ono što je različito. Komparativna metoda je korištena kako bi se prikazali indikatori univerzalne vrijednosti mudrost i znanje, pravednost i transcendentnost koji dominiraju u sadržajima udžbenika bosanskog jezika i književnosti, te njihova zastupljenost u odnosu na razred.

7. Tehnike istraživanja

Kada je riječ o tehnikama unutar određenog istraživanja upravo i Mužić (1999) kazuje da je tehnika poseban postupak koji se koristi u određenoj fazi istraživanja.

U ovom istraživanju se koristila tehnika rada na dokumentaciji. Ovom tehnikom se koristilo da bi se analizirali ranije pomenuti udžbenici, tačnije sadržaj samih udžbenika koji se odnosi na utvrđivanje i zastupljenost univerzalnih vrijednosti.

8. Instrumenti istraživanja

Slatina (2007) navodi da se pod instrumentom, odnosno instrumentima podrazumijeva svako sredstvo kojima se tehnike služe.

Instrument koji se koristio u ovom istraživanju jeste matrica za utvrđivanje prisutnosti i analizu univerzalnih vrijednosti sastavljena od strane istraživača.

Tabela br. 1: Prijedlog matrice istraživanja

<i>Ime i prezime autora djela</i>						
<i>Oblik pisanog djela</i>						
<i>Naziv/naslov pisanog djela</i>						
<i>Razred</i>						
UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI	INDIKATORI					
Mudrost i znanje	kreativnost	radoznalost	ljubav prema učenju	Perspektiva		
Pravednost	jednakost	Poštenje	moralnost	vođenje	timski duh	
Transcendentnost	poštovanje ljepote i izvrsnosti	zahvalnost	nada i optimizam	smisao za humor	duhovnost	religioznost

Matrica obuhvata sljedeće dijelove: ime i prezime autora, vrsta/oblik pisanog djela, naziv pisanog djela, razred, univerzalne vrijednosti koje se utvrđuju kao i njihovi indikatori.

Matrica je korištena prilikom analize univerzalnih vrijednosti u udžbenicima bosanskog jezika i književnosti, te je ista poslužila za prikupljanje podataka. Kada je riječ o vrsti odnosno obliku pisanog djela taj dio jasno prikazuje da li se zapravo radi o priči ili pjesmi, a naziv pisanog djela jasno i eksplicitno ukazuje na “tematiku” onog što slijedi u pisanom djelu. Također je jasno prikazano o kojem razredu je riječ, kako bi mogli uvidjeti koji stil, način i riječi pisanja su upotrijebljeni u određenom uzrastu. Dio koji se odnosi na univerzalnu vrijednost koja je protkana u samom djelu jeste upravo dio koji jasno i opsežno analizira navedeno djelo, te na osnovu analize prikazuje o kojoj univerzalnoj vrijednosti je riječ. Također je primjenjen narativni opis i tabelarni prikaz svega onog što je zabilježeno u samoj matrici prilikom analize.

9. Uzorak istraživanja

„Uzorak je dio osnovnog skupa za kojeg smo istraživački zainteresovani. Lošim odabirom uzorka rezultati istraživanja će se iskriviti. Zato uzorak mora biti reprezentativan ili adekvatan“ (Slatina, 2007: 11).

U ovom istraživanju primjenjen je ciljani uzorak, te ga Cohen (2007) definira kao uzorak u kojem istraživač odabire slučajeve koji će biti uključeni u istraživanje na temelju vlastite prosudbe njihove tipičnosti. Naime ovaj uzorak je odabran za specifičnu svrhu. Za potrebe ovog istraživanja odabrano je ukupno dvadeset i četiri djela (pjesme i priče) koja se odnose na različite razrede, to jeste prvi razred obuhvata analizu od šest pisanih djela, kao i drugi, treći i četvrti razred. Za analizu su odabrani udžbenici autorice Zehre Hubijar za prethodno navedene razrede, a oni su sljedeći:

Hubijar, Z. (2011). *Maštalica-početnica za prvi razred devetogodišnje osnovne škole*, Sarajevo: Dječija knjiga, Bosanska riječ.

Hubijar, Z. (2015). *Leptir i cvijet-čitanka za drugi razred devetogodišnje osnovne škole*, Fojnica: Štamparija Fojnica.

Hubijar, Z. (2011). *Žubor radosti-čitanka za treći razred devetogodišnje osnovne škole*, Sarajevo: Dječija knjiga, Bosanska riječ.

Hubijar, Z. (2007). *Boja sreće-čitanka za četvrti treći razred devetogodišnje osnovne škole*, Sarajevo: Bosanska riječ.

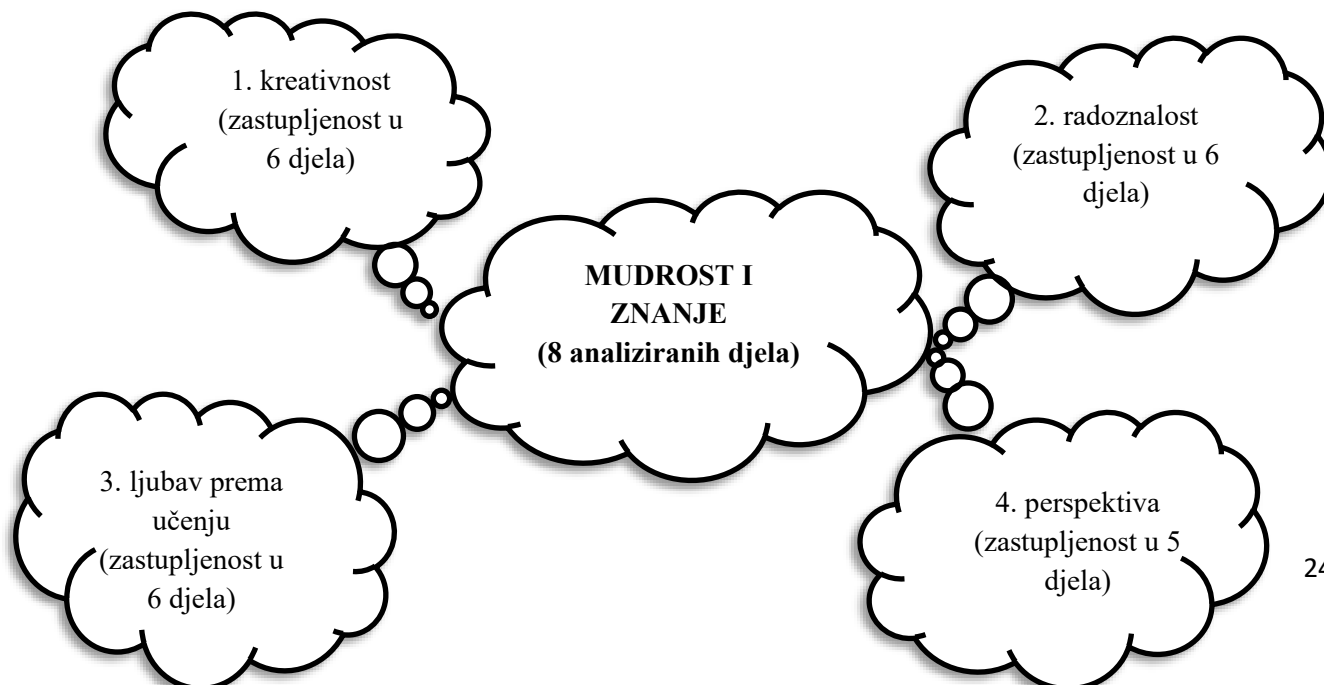
ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Analiza i interpretacija rezultata istraživanja ovog rada sastoji se od analize udžbenika za prvi razred koji nosi naziv „Maštalica-početnica“, drugi razred čiji je naziv „Leptir i cvijet“, zatim treći razred s nazivom „Žubor radosti, i četvrti razred čiji je naziv „Boja sreće“ osnovne devetogodišnje škole autorice Zehre Hubijar. U ovom dijelu rada će se nastojati odgovoriti na prethodno postavljeni cilj istraživanja gdje trebamo utvrditi zastupljenost, a zatim analizirati univerzalne vrijednosti u pjesmama i pričama udžbenika bosanskog jezika i književnosti. Ukupno su analizirana dvadeset i četiri naslova, odnosno sadržaja ili kako ih je istraživač još imenovao djela iz udžbenika bosanskog jezika i književnosti, a djela/sadržaji koji su analizirani su pjesme i priče.

1. Univerzalna vrijednost „Mudrost i znanje,,

Univerzalna vrijednost „Mudrost i znanje“ učeniku pruža slobodu, te se upravo ta sloboda ogleda kako u njegovom mišljenju, tako i u djelovanju, naročito ukoliko govorimo o odgojno-obrazovnom procesu u kojem je neminovno da učenik kao jedan zaseban i slobodan „akter“ djeluje na različitim poljima. Indikatori koji određuju univerzalnu vrijednost „Mudrost i znanje“ su: kreativnost, radoznalost, ljubav prema učenju i perspektiva. Utvrđivanje zastupljenosti i analiza univerzalne vrijednosti „Mudrost i znanje“ obuhvatala je analizu četiri udžbenika za bosanski jezik i književnost autorice Zehre Hubijar koji se koriste u razrednoj nastavi. U nastavku je ponuđen šematski prikaz zastupljenosti navedenih indikatora koji određuju univerzalnu vrijednost „Mudrost i znanje“, a nakon toga i opis prikazane šeme.

Šema br. 1: Prikaz zastupljenosti indikatora univerzalne vrijednosti „Mudrost i znanje“

Kada posmatramo univerzalnu vrijednost "Mudrost i znanje" i njenu zastupljenost u prethodno analiziranih osam djela, možemo uvidjeti da indikator kreativnost je zastupljen u šest djela, a očituje se u sljedećim primjerima koji se nalaze u udžbenicima bosanskog jezika i književnosti autorice Zehre Hubijar:

"Zašto sija sunce? -Pa ptice mu krilima probušile suncobran."

"A kome ćeš sjati, može li se znati? Djeci kad me pušu, obasjat ću dušu."

Indikator kreativnosti u navedenim primjerima je prikazan u odgovorima na postavljena pitanja. S tim u vezi možemo uvidjeti da upravo putem odgovora, odnosno da sami odgovori "pozivaju" učenike na kreativnost, to jeste da njihovo promišljanje o djelu biva protkano notom kreativnosti. S tim u vezi govori i Dubovicki (2012) da bi se zapravo autori udžbenika trebali pitati kako i na koji način oblikuju udžbenike, te da li isti potiču kreativnost koja podrazumijeva Torrancove principe poticanje kreativnosti poput prihvatanja drugačijih i neobičnih pitanja, prihvatanje maštovitih i neobičnih ideja, ukazivanje učenicima na to da njihove ideje itekako imaju vrijednost. Sve navedeno ukazuje upravo na to da se kod učenika putem kreativnosti u čitanju i promišljanju razvija kako kritičko mišljenje, tako i inovativnost, zatim stvaralaštvo, socijalizacija, ali i mnoge druge kompetencije koje učenici kasnije u procesu odgoja i obrazovanja razvijaju, te stižu neke nove koje opet dodatno unapređuju, te sve one generalno u konačnici bivaju u funkciji izgradnje učeničke ličnosti.

Kada je riječ o indikatoru radoznalost koji određuje univerzalnu vrijednost mudrost i znanje on se od osam analiziranih djela pojavljuje u njih šest, te njegovo očitovanje možemo vidjeti u sljedećim primjerima:

„Zašto pada kiša? –Zato što kiši prokišnjava kišobran.“

„I škola tuguje. Čemu tišina? Ta gdje su oni? Bez njih sam obična pusta zgrada. Oni donose vedrinu u svaki kutak, u njima je moja radost, jedina nada.“

Kada Kostanjevec (2021) govori o učeničkom učenju on također navodi da upravo jedan od motiva učenja jeste radoznalost. S tim u vezi možemo uvidjeti da radoznalost i u funkciji indikatora analize univerzalne vrijednosti u ovom istraživanju, a i u funkciji motiva biva usko vezana kako za same udžbenike, tako i generalno za proces učenja, odnosno odgoja i obrazovanja. Također i u navedenim primjerima uviđamo da se učenike u procesu čitanja djela, ali i u procesu mišljenja i promišljanja poziva na radoznalost. U procesu odgoja i

obrazovanja učenik biva u konstantnoj težnji i potrazi za novitetima poput ciljeva, interesa, različitih kontakata, stoga sve to zajedno ukazuje na radoznalost koja mu je upravo svojstvena u odgojno-obrazovnom procesu.

Indikator ljubav prema učenju se također od osam analiziranih djela pojavljuje u njih šest, te se isti očituje u narednim primjerima:

„Bože, kako je svijet interesantan i važan. Toliko toga imam da uradim, vidim, kažem, razmislim, naučim, shvatim, obavim – tako se radujem da na svijetu ima toliko glagola i drugih riječi kojima mogu reći šta je važno.“

„A ja sam razmišljao o tome kako da nađem takav posao gdje ću u blizini imati mnogo, mnogo knjiga, i gdje mi neće braniti da ih čitam.“

U ovim primjerima možemo uvidjeti da je indikator ljubav prema učenju jasno prikazan. Indikator ljubav prema učenju je od velike značajnosti kako za svakog učenika pojedinačno, tako i za generalno odgojno-obrazovni proces, posebice kada govorimo u kontekstu današnjeg vremena gdje je digitalizacija sve više prisutna, te je pravi izazov „očuvati“ ono što je prirodno i svojstveno učenicima, a to je upravo pisana i čitana riječ, te ljubav prema istim. S tim u vezi i Kandrič (2023) navodi da je u poplavi digitalizacije od velike važnosti upravo potaknuti interes djece za čitanjem, odnosno inspirirati ih i usaditi im ljubav kako prema knjizi, tako i prema čitanju. Čitajući primjere poput prethodno navedenih kod učenika upravo potičemo ljubav prema učenju, motivirajući ih ujedno i na to da njeguju učenje, čitanje, te znanje generalno na kojem se upravo i temelji sam proces odgoja i obrazovanja.

Indikator perspektiva se od osam analiziranih djela pojavljuje u njih pet, a očituje se u sljedećim primjerima:

„Evo opet knjige nove, mala priča dijete zove, bilo je i slatke muke, oko slova i nauke.“

„Mama, pomози mi, molim te. Ne znam šta znači jedna riječ – povikao je glasno. – Imaš knjigu na polici. Sam pronađi riječ.“

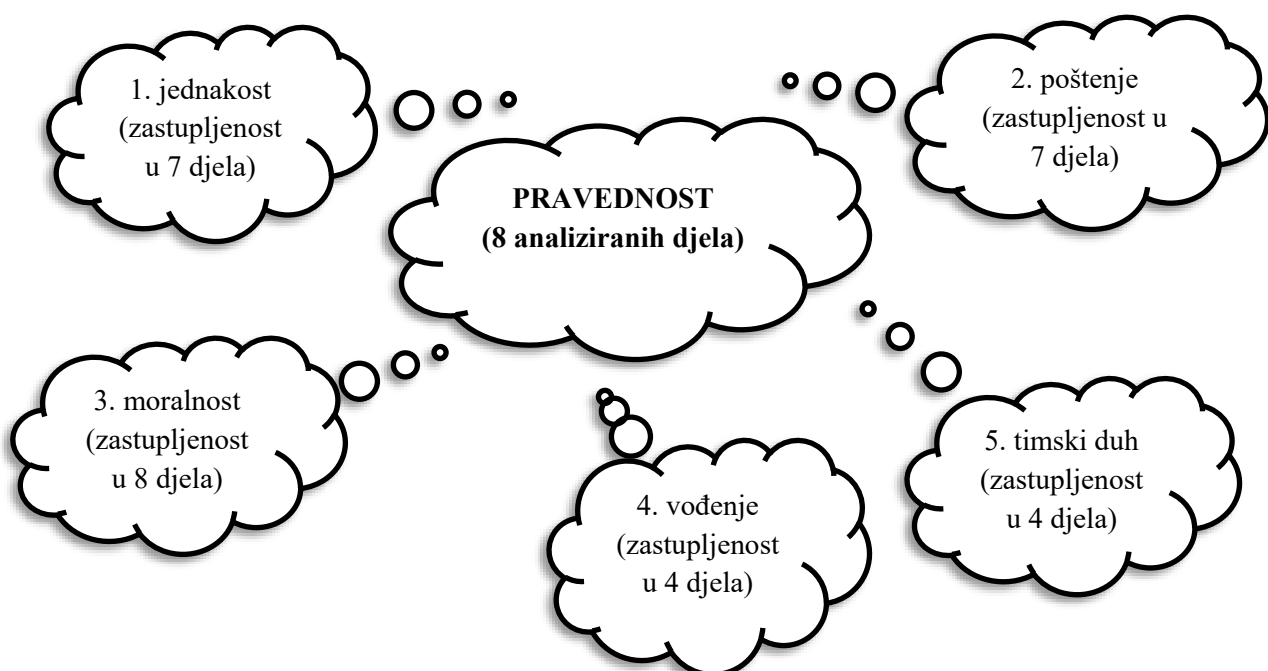
Analizirajući indikator perspektiva putem pjesama i priča, a naslanjajući se na primjere od kojih su pojedini prethodno navedeni uviđamo da je i ovaj indikator zastupljen kako u pjesmama, tako i pričama. S tim u vezi učenik biva u prilici da sam spozna i osjeti na koji način može da samostalno uradi određeni zadatak, ali i da dođe do određene spoznaje. Učeniku se također stavlja u funkciju i do znanja da treba što samostalnije da „plovi“

procesom odgoja i obrazovanja u tom smislu da ima sposobnost sticanja novih, ali i razvoja postojećih kompetencija, mada u ovom segmentu nikako ne bismo smjeli zanemariti ulogu nastavnika kao medijatora unutar odgojno-obrazovnog procesa gdje upravo i Kavić (2017) govori o tome na način da iz perspektive učenika nastavnici bivaju ti koji motiviraju ili demotiviraju učenike na različite načine poput vlastitog pristupa, iskazivanjem interesa prema onome što rade, unošenjem kreativnosti i tome slično.

2. Univerzalna vrijednost „Pravednost“

Univerzalna vrijednost „Pravednost“ biva svezremenska, odnosno seže od davnih vremena pa sve do danas, te s tim u vezi kazuje o svojoj značajnosti, to jeste da uprkos vremenima, različitim promjenama kroz ta vremena univerzalna vrijednost „Pravednost“ ostaje i opstaje. Svakako da je njena značajnost važna i u odgojno-obrazovnom procesu jer je ista usmjerena na izgradnju učenika u pogledu odgoja i obrazovanja, ali i mnogih drugih osoba koje bivaju sudionicima odgojno-obrazovnog procesa. Indikatori koji određuju univerzalnu vrijednost „Pravednost“ su: jednakost, poštenje, moralnost, vođenje i timski duh. Utvrđivanje zastupljenosti i analiza univerzalne vrijednosti „Pravednost“ obuhvatala je analizu četiri udžbenika za bosanski jezik i književnost autorice Zehre Hubijar koji se koriste u razrednoj nastavi. U nastavku je ponuđen šematski prikaz zastupljenosti navedenih indikatora koji određuju univerzalnu vrijednost „Pravednost“, a nakon toga i opis prikazane šeme.

Šema br. 2: Prikaz zastupljenosti indikatora univerzalne vrijednosti „Pravednost“

Posmatrajući univerzalnu vrijednost „Pravednost“ i njenu zastupljenost u prethodno analiziranih osam djela, možemo uvidjeti da indikator jednakost je zastupljen u sedam djela, a očituje se u sljedećim primjerima:

„Može svibanj, može maj,

Može lug i može gaj.

Može lipanj, može jun,

Može čamac, može čun.“

„Eh ovako – reče sudija, - nađeni novac nije novac ovog čovjeka. Ovih petnaest novčanica su nebeski dar dostojnoj majci da se izdržava u starosti. – On onda predade novac majci i sinu i reče im da idu. Zatim se obrati čovjeku koji je izgubio svoj novac – Trideset novčanica koje ste vi izgubili mora da su na nekom drugom mjestu. Potražite ih sami.“

U prethodno navedenim primjerima možemo jasno uvidjeti zastupljenost indikatora jednakost koji određuje univerzalnu vrijednost pravednost. Ovaj indikator je prikazan na način upotrebe različitih pojmova koji opisuju iste predmete, pojave i tome slično, te na taj način ukazuju i pozivaju na suštinsku jednakost, bez obzira koliko je forma različita što konkretno prikazuje i prethodno navedeni stih. Dok u drugom isječku iz priče indikator jednakost je prikazan kao zasebna situacija koja poručuje „isto“ i „jednako“ za sve bez obzira o kojoj poziciji čovjeka u društvu je riječ, te s tim u vezi govori i Volkmann-Schluck (1969) kada kaže da se zahtjev za jednakošću tiče zajedničkog života ljudi ukoliko su ljudi, te da isti pretpostavlja da je pojedini čovjek sagledan i shvaćen kao čovjek, to jeste kao svim pojedinim ljudima zajednički, jedinstveni i jednaki bitak čovjekov.

Indikator poštenje je od osam analiziranih djela zastupljen u njih sedam, te se očituje u sljedećim primjerima:

„Medenog su lako i brzo našli. On je brzo stigao do lije, koja ga jedva dočeka. - Dobila si trovanje – reče joj Medeni. – Daću ti lijek. A dobro pazi šta jedeš i šta piješ. Daću ti i jednu staru pouku: Ne muti izvor iz kog ćeš vodu piti.“

„Niti ću pucati, niti ću vikati,

Samo ću slikati, samo ću slikati.“

U ovim primjerima indikator poštenje je prikazan na način da čitatelju putem priča i pjesama ukazuje na iskazivanje poštenja u konkretnim postupcima prema drugoj strani, posebice ukoliko posmatramo isječak iz priče koji je naveden a koji govori o poštenju iako se radi o dvije suprotne strane, onoj koja jasno iskazuje poštenje u svom postupku bez obzira što je druga strana suprotnog ponašanja i ophođenja. S tim u vezi i Jukić (2013) kada kazuje o moralnom odgoju i poštenju kao jednom od indikatora univerzalnih vrijednosti navodi to da se zapravo kako moralnom odgoju, tako i poštenju pristupa kroskurikulumski što bi označavalo to da se primjenjivanje univerzalnih vrijednosti ne svodi samo na određene predmete, nego da je isto zastupljeno u kako svim predmetima s jedne strane, tako isto u ponašanju i praksi samih nastavnika, te se odnosi na cjelokupnu kulturu jedne škole.

Kada je riječ o indikatoru moralnost koji određuje univerzalnu vrijednost pravednost, on je zastupljen u svih osam analiziranih djela, a očituje se u sljedećim primjerima:

„U lov ću, da i to znate,

Nositi samo fotoaparate.“

„Ne ljuti se, gospodaru zbog ovoga što ćemo ti reći. Stvar je u tome, što je taj ćup sa zlatnicima darovan siromašnim seljacima za njihov trud i poštenje. Zlato im pripada kao nagrada za pravedan život i rad – zato ga oni u ćupu i nalaze. A kada ti dohvatiš ćup, umjesto zlata nalaziš zmije, zato što želiš prigrabiti tuđu sreću.“

Moralnost kao indikator se pojavljuje kako u prethodno navedenim primjerima, tako i u ostalim djelima koja su analizirana, te je evidentno da je zastupljenost istog naspram drugih indikatora dominantna, pa s tim u vezi možemo uvidjeti samu značajnost moralnosti kako u djelima, tako i u životu generalno. U skladu s tim jeste i kazivanje o moralnosti gdje se moralnost shvata kao „obilježje koje se pridjeva čovjekovu djelovanju na temelju njegova slaganja ili neslaganja sa standardima odnosno pravilima kojima se ono regulira. To, naravno, pretpostavlja da su čovjekova djelovanja, s jedne strane, slobodna i odgovorna, a da s druge strane, postoje standardi i pravila prema kojima ljudsko ponašanje treba biti usklađeno“ (Jelšenjak i Šestak, 2017: 439).

Indikator vođenje se od osam analiziranih djela pojavljuje u četiri djela, a očituje se u sljedećim primjerima:

„Dajem vam, dajem riječ mušku:

Kad budem lovac, baciću pušku.“

„Plamena ih je slušala i pomislila: - Možda bih ja mogla da im pomognem, da ih izvedem odavde. Osvjetljavajući im put, probiće se kroz oblak. – I rekla je to pticama. Ptice su se začudile. Mnoge su posumnjale u mogućnost takvog poduhvata, ali su one najhrabrije i najpametnije rekly: - Ako ništa ne pokušamo, propašćemo. Ako pokušamo, postoji nada. Neka nas Plamena povede. – Tako je započeo smrtonosni let velikog ptičijeg jata kroz guste oblake, u neizvjesnost, jer se nije znalo dokle će stići i hoće li naći spas. Plamena je jurila naprijed.“

Na osnovu navedenih primjera možemo uvidjeti na koji način je indikator vođenje zastupljen i predstavljen u nekim od analiziranih djela. Važnost ovog indikatora se ogleda u tome da zapravo sam kao takav poručuje kako učeniku tako i nastavniku, ukoliko se nađu u određenoj situaciji da imaju mogućnost upravljanja istom kako to mogu učiniti. Upravo o upravljanju unutar odgojno-obrazovnog procesa, tačnije razreda govori i Garić (2022) kada kaže da uravnoteženo, a ujedno i uspješno upravljanje razredom predstavlja korak naprijed svakoj školi koja želi odgajati kako samostalne, tako i odgovorne pojedince, koji će naučiti značenje discipline i reda. Te na osnovu toga jeste od velike značajnosti uključivati same učenike u vođenje kako bi mogli izraziti svoje mišljenje, određeno stajalište ili pak konstruktivnu kritiku.

Posljednji, odnosno peti indikator koji određuje univerzalnu vrijednost pravednost jeste timski duh i on je zastupljen u četiri od osam analiziranih djela, a očituje se u sljedećim primjerima:

„– Hej, dječurlijo, čija je lopta? – Idi po loptu! – rekao je Dino dječaku. – Idi ti, molim te! – odgovorio je dječak. – Naša je lopta! – povikao je Dino. – Oprostite, molim vas!“

„I mi krenusmo onako u gomili. A šofer osta da čuva kamion. Išli smo dugo vremena, a šuma jednako gola, mračna. Samo su se čuli koraci po cesti, pokoji naš smijeh i šapat, i kad koja noćna ptica krikne negdje u dubini šume. Niko neće da bude posljednji pa pritrčava i žuri se u prvi red.“

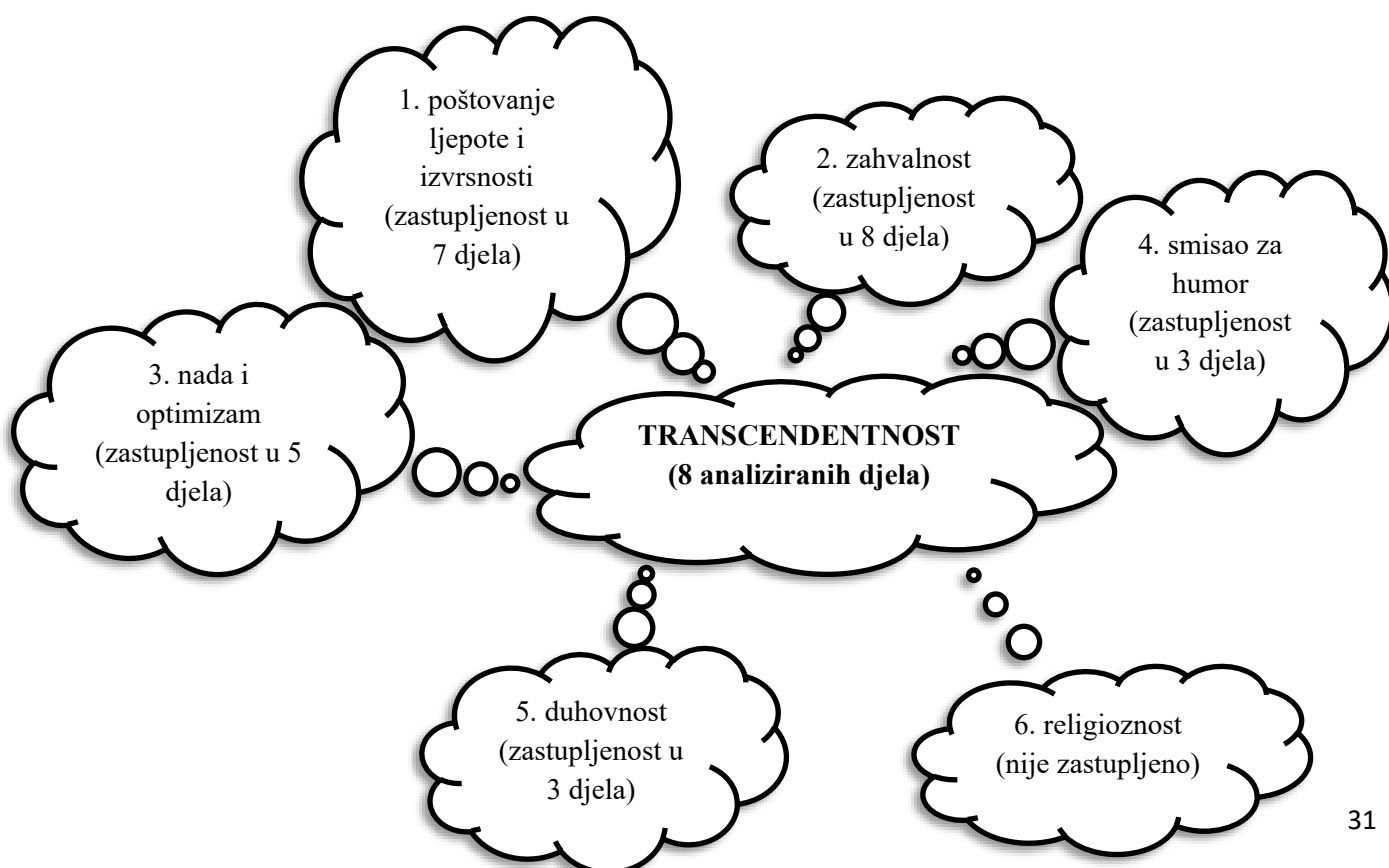
Indikator timski duh koji također određuje univerzalnu vrijednost pravednost je prisutan u analiziranim djelima. U prethodnim primjerima ovaj indikator je iskazan na način da pokazuje kako određena skupina djece i odraslih ljudi se zajedno internaliziraju kao „jedno“ i time pokazuju i ukazuju na značajnost timskog duha u mnogim segmentima života. Svakako da indikator timski duh biva i jedna od kompetencija koju učenici stiču tokom svog života, posebice kada govorimo o odgojno-obrazovnom procesu gdje se timski duh također razvija i

„kristališe“. S tim u vezi govori i Jurčić (2014) da zapravo kompetencija postaje sve više središnjom temom pedagogije, jer se pokušava istražiti, sagledati i doprijeti do što potpunijeg kompetencijskog profila savremenog nastavnika kako bi se s druge strane maksimalno unaprijedila njegova uloga u odgoju i obrazovanju učenika unutar odgojno-obrazovnog procesa, te samim time ukazuje na značajnost razvoja učeničkih kompetencija gdje naglasak stavlja upravo na timski duh, kritično mišljenje, učenje, odgovorno ponašanje i mnoge druge.

3. Univerzalna vrijednost „Transcendentnost“

Univerzalna vrijednost „Transcendentnost“ se odnosi na apstraktnost, na ono što predstavlja „više“ i što se nalazi „iznad“ onog što biva u smislu konkretnog, te s tim u vezi kada je riječ o odgojno-obrazovnom procesu ova vrijednost se odnosi na cjelokupno učenikovo „ispunjenje“ kako u okviru odgoja, tako i obrazovanja. Indikatori koji određuju univerzalnu vrijednost „Transcendentnost“ su: poštovanje ljepote i izvrsnosti, zahvalnost, nada i optimizam, smisao za humor, duhovnost i religioznost. Utvrđivanje zastupljenosti i analiza univerzalne vrijednosti „Transcendentnost“ obuhvatala je analizu četiri udžbenika za bosanski jezik i književnost autorice Zehre Hubijar koji se koriste u razrednoj nastavi. U nastavku je ponuđen šematski prikaz zastupljenosti navedenih indikatora koji određuju univerzalnu vrijednost „Transcendentnost“, a nakon toga i opis prikazane šeme.

Šema br. 3: Prikaz zastupljenosti indikatora univerzalne vrijednosti „Transcendentnost“

Kao i prethodne dvije univerzalne vrijednosti, tako je i univerzalna vrijednost transcendentnost određena pojedinim indikatorima. Prvi indikator ove vrijednosti jeste poštovanje ljepote i izvrsnosti, te je isti od osam analiziranih djela zastupljen u njih sedam, a očituje se u sljedećim primjerima:

„- A šta ako se tvoja Starokrpa ne dopadne drugim djevojčicama? – Ali, bako, važno je da se meni dopada. Svanulo je. Baka se vrzmala oko peći. Čula je tihi glas iz ugla sobe: - Tako. Sad si ti meni najljepša. A ti ostani ovdje i čekaj dok se ja ne vratim.“

„ U njedrima svako jutro da ti se probudi sunce.

Buket smijeha da ubereš sa lica djevojčica.

Indikator poštovanje ljepote i izvrsnosti jasno je prikazan u prethodno navedenim primjerima, te u njima možemo vidjeti kako se poštovanje prema onome što je lijepo i izvrsno prikazuje na različite načine, ali da njegova suština biva ista, a to jeste upravo doživljaj i internaliziranje onoga što predstavlja ljepotu. Na osnovu ovih primjera se također ukazuje na ljepotu kao jednu individualnost, zasebnost, odnosno da i ono što je ponekad “drugачije” u nečijim očima jednako biva lijepo. Tako i Sando (2019) navodi da upravo značajno svojstvo same pedagogije jeste ljepota, te da ona u širem smislu označava sve ono što potiče i od estetskog, ali i od egzistencijalnog. Zapravo njeni korijeni sežu još od vremena i načina stvaranja i postojanja svijeta, njegovog smisla uopšte, a samim tim i odgojno-obrazovnog procesa, te upravo tako ljepota postaje svojstvo antropoloških, teoloških, socioloških i drugih odlika svijeta.

Indikator zahvalnost je zastupljen u svih osam analiziranih djela, a očituje se u narednim primjerima:

„Zašto volim svoju baku,

Meni nije teško reći:

Ona meni priče priča

Prije nego što ću leći.“

„Kad si bila kod djeda i nene u Banjaluci, nisi morala da odlaziš ni u park, ni na igralište. A zna se zašto. Zato što djed i nena imaju cvijetnjak, dvorište i baštu ispod koje teče rijeka Vrbas, a u tom cvijetnjaku, u dvorištu, bašti i na obali Vrbasa, osim trave, cvijeća i drveća

ima toliko zemlje, pijeska i kamenčića da ih ne bi mogla potrošiti čak ni onda kada bi napravila deset gradova, stotinu sudića i hiljadu klikera.“

Kada je riječ o indikator zahvalnost isti je zastupljen u svim analiziranim djelima, te s tim u vezi možemo uvidjeti njegovu značajnost i “dominantnost”, obzirom da se prožima unutar svakog djela. Ono što se moglo uvidjeti jeste da je indikator zahvalnost prikazan na različite načine, što je svakako evidentno i u prethodno navedenim primjeri, od iskazivanja zahvalnosti prema porodici, prijateljima, ljudima generalno, ali i prema učenju, predmetima, prirodi i tome slično. O zahvalnosti govori i Klica (2019) kada kaže da je Bog upravo čovjeka i stvorio radi zahvalnosti, odnosno da je zahvalnost glavni cilj čovjekovog života, te da zahvalnost predstavlja jednu od najuzvišenijih i najodabranijih čovjekovih vrlina.

Kada govorimo o indikatoru nada i optimizam, on je od osam analiziranih djela zastupljen u njih pet, a očituje se u sljedećim primjerima:

„Pala je prva kišica, promočila kućica.

Gricku kanu suzica, nestala je kućica.

Gricko nosić obrisa, šmugnu preko otkosa.

Neće više plakati, valja kuću praviti.“

„- Tebi pripada violina, dijete, jer ti možeš najviše. Od tebe može biti slikar poput mene, pjesnik kao moj drug ili bilo šta drugo. Ti možeš sve nas prevazići i graditi neki sasvim nov, nama nepoznat svijet. Ti stvarno možeš najviše.“

Indikator nada i optimizam u djelima u kojima je zastupljen, te način na koji je prikazan kako generalno, tako i u prethodno navedenim primjerima jasno izražava „vjeru“ u dijete, u njegove sposobnosti, posmatrajući ga kao mlado prespektivno biće. Također primjeri prikazuju nadu u vlastite sposobnosti i vlastiti rad, bez obzira da li se govori o ljudima ili životinjama, gdje se upravo šalje konkretna poruka nade i optimizma u odnosu na situaciju koja je prikazana. S tim u vezi kazuju i Tatalović Vorkapić i Jelić Puhalo (2016) da su nada i optimizam usko povezani, te da predstavljaju dvije vrste pozitivnog mišljenja. Gdje je nada prikazana kao sposobnost planiranja određenih puteva do željenih ciljeva, bez obzira na određene prepreke, dok je optimizam izražen kao relativno stabilna opća tendencija vjerovanja u pozitivne ishode aktivnosti, što je opet svakako povezano s ciljem prema kojem se usmjerena i nada.

Indikator smisao za humor je od osam analiziranih dijela zastupljen u njih četiri, a očituje se u sljedećim primjerima:

„Novine su donijele tu radosnu vijest.

Eno dolje čitaju i jela i brijest.

Iza bukve medo pomalo se smješka:

Sigurno je, zeko, to štamparska greška.“

„Ta njena ikavština tebi je bila neobična i smiješna, pa si pucajući od smijeha, uzvikivala: Teta Devlo, kakve trice? Kakve četvrtice? Kakvo dite? I tetka Devla se smijala, ali ne tvojim tricama i četvrticama, nego tome kako si ih izmislila. A onda je govorila da si „pametno dite“, i da pametno govoriš, jer kada mogu da budu trice, zašto ne bi i četvrtice.“

Smisao za humor kao indikator, a koji je prikazan u prethodnim primjerima oslikava i ukazuje na jedinstvenu notu „pozitivnosti“ bez obzira na situaciju. Baš kao i prethodni indikator nada i optimizam, tako i ovaj indikator biva zastupljen i prikazan putem različitih situacija koje se reflektuju kako generalno u djelima, tako i u primjerima koji su navedeni. Pa tako pojedini primjeri prikazuju smisao za humor koji se odnosi na prirodu, životinje, okruženje, dok s druge strane određeni primjeri smisao za humor iskazuju u domenu ljudskog roda, naročito djece. O smislu za humor kazuje i Tatalović Vorkapić (2014) kada kaže da se isti promatra kao pozitivan stav prema humorističnim ljudima i prema humoru, kao pogled na svijet, udubljenost u vlastite misli, ali i kao metod za rješavanje određenih problema. Također spada u klasifikaciju pozitivnih osobina koje karakteriše učestalo veselje, vedrina i generalno dobro raspoloženje.

Peti indikator jeste duhovnost i on je od osam analiziranih djela zastupljen u dva djela, a očituje se u narednim primjerima:

„ Da negdje iskopaš nešto veliko, da to svima daš.

Veliku rijeku da preplivaš na onu stranu i nazad.

I ružna riječ da te ne udari nikad!“

„Bosna je zemlja prepuna čari,

Trepeta šuma i bljeska vode,

Brda joj kite gradovi stari,

Na njima sinji oblaci bride.

Čini se, to je začaran kraj

Kroz koji vilu progoni zmaj. “

Kada je riječ o indikatoru duhovnost i njegovoj zastupljenosti, moglo se uvidjeti da je isti u odnosu na prethodne indikatore zastupljen u najmanjoj mjeri, odnosno da je njegova zastupljenost evidentirana u samo dva djela. Također ukoliko obratimo pažnju na prethodno navedene primjere možemo uvidjeti da duhovnost kao indikator jeste zastupljen, ali da njegovo očitovanje proizilazi iz konteksta samih primjeta, a to bi značilo da je potrebno „zadublivanje“ prilikom samog čitanja, te analiziranja kako bi se uočila zastupljenost ovog indikatora. Upravo o tome kazuje i Supićić (2015) da je zapravo svaka duhovnost u svojoj dubini lična i individualna, te da postoje i duhovnosti određenih skupina, pa samim time i prevladavajuće duhovnosti u pojedinim sredinama ali i vremenskim razdobljima.

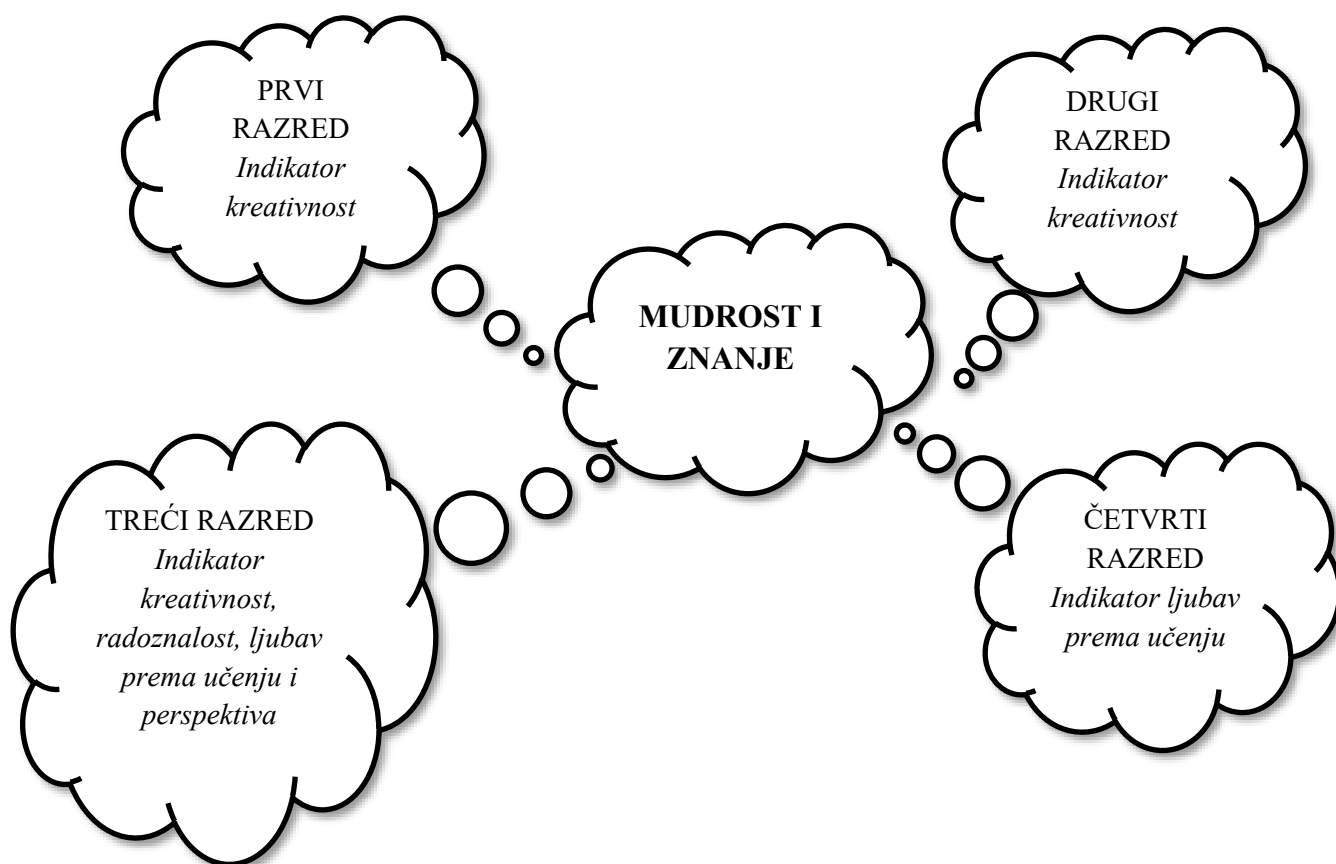
Zastupljenost posljednjeg indikatora religioznost nije evidentirana niti u jednom djelu koja su analizirana.

Na osnovu interpretacije rezultata istraživanja možemo uvidjeti da je prilikom analize udžbenika bosanskog jezika i književnosti, tačnije pjesama i priča utvrđena zastupljenost univerzalnih vrijednosti: „Mudrost i znanje“, „Pravednost“ i „Transcendentnost“, također ono što je utvrđeno jeste zastupljenost indikatora koji određuju prethodno navedene univerzalne vrijednosti, pa tako je evidentna zastupljenost indikatora kreativnost, radoznalost, ljubav prema učenju i perspektiva koji zajedno određuju univerzalnu vrijednost „Pravednost“. Zastupljeni su i indikatori jednakost, poštenje, moralnost, vođenje i timski duh koji određuju univerzalnu vrijednost „Pravednost“, te su zastupljeni i indikatori poštovanje ljepote i izvrsnosti, zahvalnost, nada i optimizam, smisao za humor i duhovnost koji određuju univerzalnu vrijednost „Transcendentnost“. Od svih indikatora koji su zastupljeni u analiziranim djelima, indikator moralnost i zahvalnost se pojavljuju, odnosno zastupljeni su u svih osam analiziranih djela, dok posljednji indikator koji određuje univerzalnu vrijednost „Transcendentnost“, a to jeste religioznost nije zastupljen niti u jednom analiziranom djelu.

4. Komparativni prikaz indikatora univerzalnih vrijednosti koji dominiraju u sadržajima udžbenika bosanskog jezika i književnosti

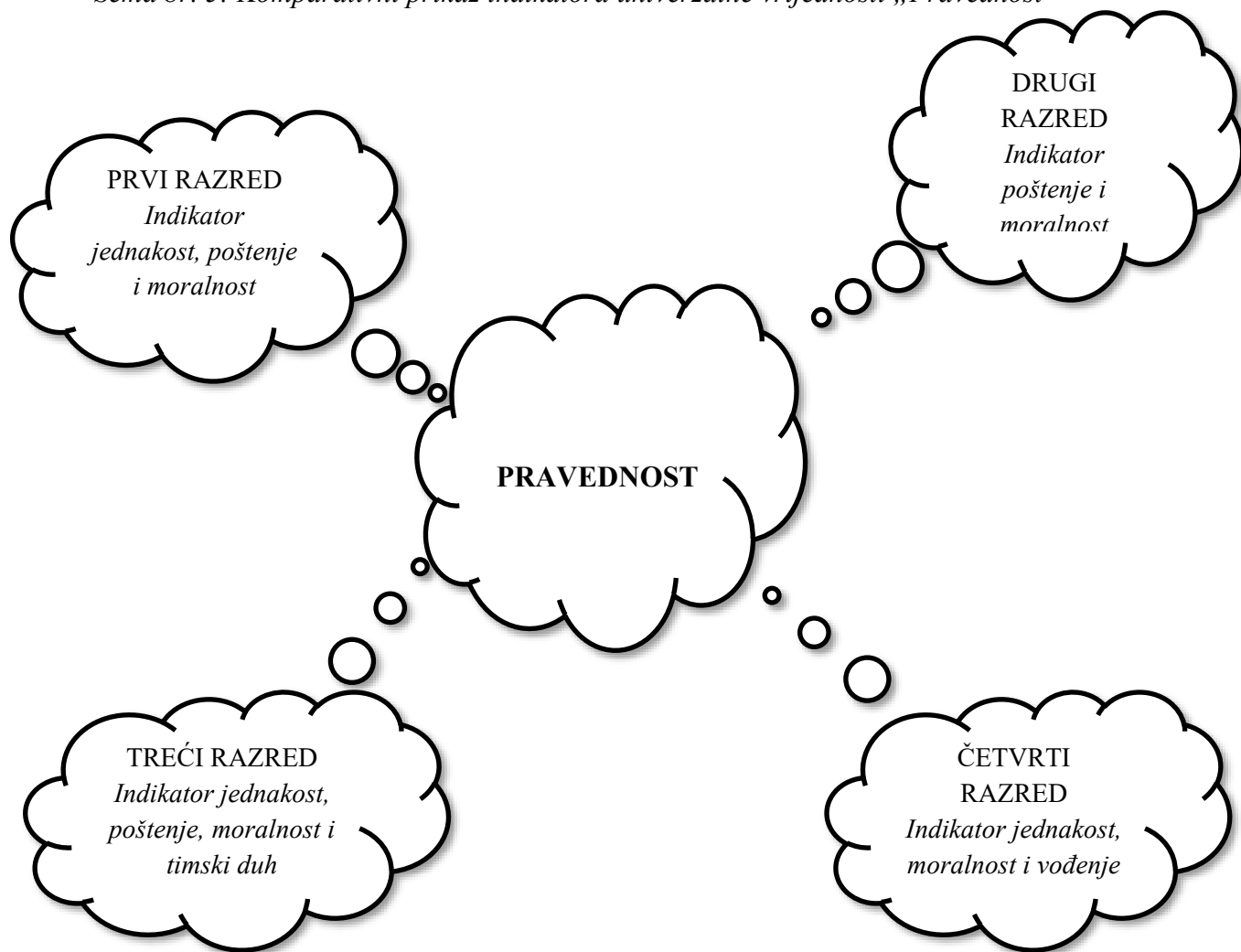
U ovom dijelu rada je prikazana zastupljenost, odnosno dominantnost indikatora univerzalne vrijednosti mudrost i znanje, pravednost i transcendentnost. Svaki od indikatora je u različitoj mjeri zastupljen u određenom razredu, te nam upravo to poručuje da su također i navedene univerzalne vrijednosti zastupljene u različitoj mjeri u određenim razredima. Indikatori čija je zastupljenost dominantna i izražena u određenom razredu prikazani su u šemama koje slijede.

Šema br. 4: Komparativni prikaz indikatora univerzalne vrijednosti „Mudrost i znanje“

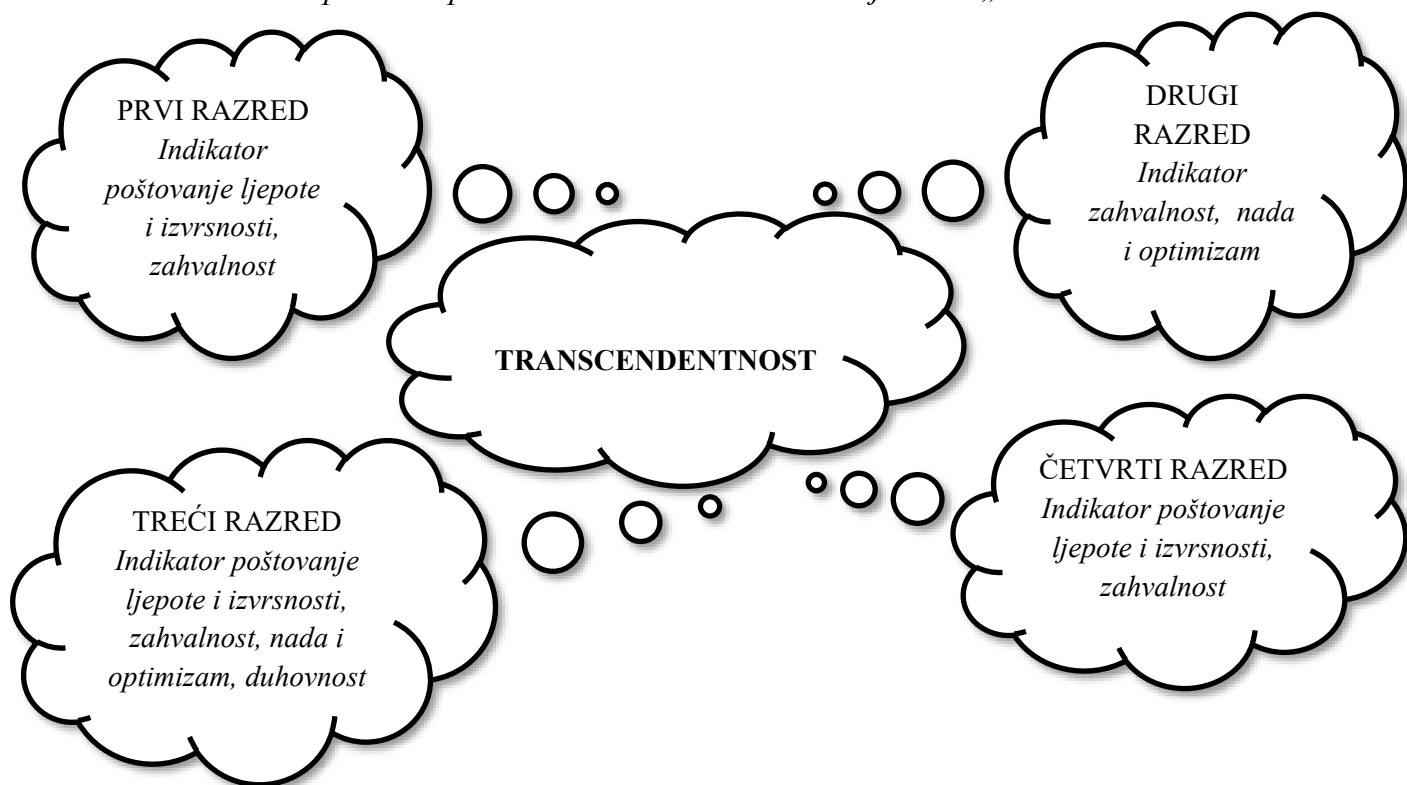
Na osnovu prikazane šeme možemo uvidjeti da je indikator kreativnost koji određuje univerzalnu vrijednost mudrost i znanje zastupljen u sadržajima udžbenika za prvi, drugi i treći razred, dok su indikatori radoznalost, ljubav prema učenju i perspektiva zastupljeni u sadržajima udžbenika za treći razred, a indikator ljubav prema učenju je zastupljen u sadržajima udžbenika za četvrti razred. Indikatori koji su prikazani u navedenoj šemi su indikatori čija je zastupljenost najprisutnija u analiziranim sadržajima udžbenika bosanskog jezika i književnosti.

Šema br. 5: Komparativni prikaz indikatora univerzalne vrijednosti „Pravednost“

Na osnovu prikazane šeme uviđamo da je indikator moralnost zastupljen u sadržajima udžbenika bosanskog jezika i književnosti za prvi, drugi, treći i četvrti razred, indikator jednakost je zastupljen u sadržajima udžbenika za prvi, treći i četvrti razred, dok je indikator poštenje zastupljen u sadržajima udžbenika za prvi, drugi i treći razred. Indikator timski duh je zastupljen u sadržajima udžbenika za treći razred, a indikator vođenje je zastupljen u sadržajima udžbenika za četvrti razred bosanskog jezika i književnosti. Navedeni indikatori su oni indikatori koji su u najvećoj mjeri zastupljeni u analiziranim sadržajima udžbenika, odnosno u pjesmama i pričama koje su analizirane.

Šema br. 6: Komparativni prikaz indikatora univerzalne vrijednosti „Transcendentnost“

U prethodno prikazanoj šemi uviđa se da je indikator zahvalnost koji opisuje univerzalnu vrijednost transcendentnost zastupljen u sadržajima udžbenika bosanskog jezika i književnosti za prvi, drugi, treći i četvrti razred. Indikator poštovanje ljepote i izvrsnosti je zastupljen u sadržajima udžbenika za prvi, treći i četvrti razred, dok je indikator nada i optimizam zastupljen u sadržajima udžbenika za drugi i treći razred. Indikator duhovnost je zastupljen u sadržajima udžbenika bosanskog jezika i književnosti za treći razred.

Na osnovu prethodne interpretacije, odnosno komparativnog prikaza indikatora univerzalne vrijednosti mudrost i znanje, pravednost i transcendentnost uviđamo da je zastupljenost indikatora različita u odnosu na razred, pa tako indikator kreativnost koji određuje univerzalnu vrijednost mudrost i znanje je indikator koji je najviše zastupljen od svih ostalih koji određuju ovu univerzalnu vrijednost jer se pojavljuje u sadržajima za prvi, drugi i treći razred, dok je indikator moralnost koji određuje univerzalnu vrijednost pravednost zastupljen u sadržajima za sve razrede koji su prethodno pomenuti, a indikator zahvalnost koji opisuje univerzalnu vrijednost transcendentnost također je zastupljen u sadržajima za sve prethodno pomenute razrede. Na osnovu navedenom uviđamo da je zastupljenost indikatora kreativnost, moralnost i zahvalnost dominantna u odnosu na druge indikatore jer je zastupljenost indikatora evidentna u sadržajima za prvi, drugi, treći i četvrti razred.

ZAKLJUČAK I PREPORUKE

Udžbenik i njegova uloga unutar odgojno-obrazovnog procesa je neminovna i značajna kako za cjelokupan proces tako i za svakog učenika, ali i nastavnika ponaosob, zbog toga što upravo udžbenik nudi različite sadržaje koji učenici savladavaju, a nastavnici zajedno s učenicima implementiraju unutar nastave. Univerzalne vrijednosti koje se promoviraju putem udžbenika bi trebale biti upravo one svezremenske vrijednosti koje će učenike poticati na njihovo kritično promišljanje, samostalnost, izražavanje, kao i „pozitivno“ shvatanje sebe i svijeta u kojem žive.

Strukturu ovog rada čine tri dijela, a to su: teorijski dio, metodološki dio, te analiza i interpretacija rezultata istraživanja. U teorijskom dijelu rada ponuđeni su različiti izvori koji se upravo odnose na temu samog istraživanja počevši od nastave gdje je akcenat stavljen na različitost poimanja nastave, zatim udžbenika koji biva sastavnim dijelom odgojno-obrazovnog procesa, odnosno nastave, te se prožimao i termin književnosti, obzirom da je isti usko povezan sa terminom udžbenik. U radu se govorilo i o moralnom odgoju kao primarnoj čovjekovoj odrednici koja mu pomaže da unaprijedi svoja umijeća i svoje djelovanje. Ono na šta je također stavljen akcenat jesu univerzalne vrijednosti o kojima je kao i o udžbenicima kazivano s različitih gledišta autora, ali bez obzira na to ukazano je na njihovu suštinu i ono što ih sve zajedno povezuje, te su konkretno izdvojene i opisane tri univerzalne vrijednosti: „Mudrost i znanje“, „Pravednost“ i „Transcendentnost“. Navedene univerzalne vrijednosti su određene pojedinim indikatorima, pa je tako univerzalna vrijednost „Mudrost i znanje“ određena indikatorima: kreativnost, radoznalost, ljubav prema učenju i perspektiva. Univerzalna vrijednost „Pravednost“ je određena indikatorima: jednakost, poštenje, moralnost, vođenje i timski duh, dok je univerzalna vrijednost „Transcendentnost“ određena indikatorima: poštovanje ljepote i izvrsnosti, zahvalnost, nada i optimizam, smisao za humor, duhovnost i religioznost.

Kada je riječ o metodološkom dijelu rada on se sastojao od sljedećih elemenata, a to su: problem i predmet istraživanja, cilj istraživanja, zadaci istraživanja, istraživačka pitanja, metode, tehnike, instrument i uzorak istraživanja. U istraživanju su analizirani udžbenici bosanskog jezika i književnosti, te utvrđivana zastupljenost prethodno pomenutih univerzalnih vrijednosti.

U trećem dijelu rada, odnosno analizi i interpretaciji rezultata istraživanja, na osnovu dobivenih rezultata istraživanja može se uvidjeti da su univerzalne vrijednosti: „Mudrost i znanje“, „Pravednost“ i „Transcendentnost“ zastupljene u udžbenicima bosanskog jezika i književnosti. Također ono što nam prikazuju rezultati jeste to da su indikatori koji određuju navedene univerzalne vrijednosti također zastupljeni u analiziranim pjesmama i pričama udžbenika. Zastupljenost indikatora univerzalnih vrijednosti u udžbenicima je različita, od toga da se na primjer indikator moralnost koji određuje univerzalnu vrijednost pravednost pojavljuje, odnosno da je zastupljen u svih osam analiziranih djela, dok je indikator ljubav prema učenju koji određuje univerzalnu vrijednost mudrost i znanje zastupljen u šest od osam analiziranih dijela, te je indikator duhovnost koji određuje univerzalnu vrijednost transcendentnost zastupljen u samo dva djela od osam analiziranih. Rezultati nam također pokazuju i to da indikator religioznost koji također određuje univerzalnu vrijednost transcendentnost nije zastupljen niti u jednom analiziranom djelu.

Na osnovu analizirane pedagoške literature koja je prikazana u teorijskom dijelu istraživanja možemo uvidjeti da se o univerzalnim vrijednostima kazuje na različite načine, odnosno da to zapravo zavisi od vremena u kojem je autor pisao, ali i o samom autoru, njegovom poimanju univerzalnih vrijednosti, kao i o kontekstu u kojem je kazivano o univerzalnim vrijednostima. Bez obzira na navedeno univerzalne vrijednosti su predstavljene kao temeljne vrijednosti na kojima se zasniva odgojno-obrazovni proces općenito, ali i vrijednosti koje bivaju sastavnim dijelom udžbenika, književnosti, odgoja i obrazovanja, te na taj način utiču na formiranje jedne kompletne ličnosti.

Iz rezultata istraživanja možemo zaključiti da se u udžbenicima bosanskog jezika i književnosti autorice Zehre Hubijar prožimaju univerzalne vrijednosti, kako u pjesmama tako i u pričama. S tim u vezi je važno da univerzalne vrijednosti „Mudrost i znanje“, „Pravednost“ i „Transcendentnost“ čija zastupljenost je utvrđena u udžbenicima bosanskog jezika i književnosti također „jasno“ i „konkretno“ promoviraju i implementiraju u odgojno-obrazovnom procesu, naročito kada govorimo o nastavi na način da upravo nastavnici bivaju u ulozi aktera koji će zajednos s učenicima govoriti o ovim vrijednostima, te iste primjenjivati na različite načine. S tim u vezi u nastavku slijede preporuke za nastavnike za poticanje razvoja univerzalnih vrijednosti u nastavi jezika i književnosti, ali svakako da se ove preporuke mogu primjeniti i u drugim nastavnim područjima uvažavajući sve specifičnosti tog nastavnog područja.

- Univerzalna vrijednost „Mudrost i znanje“ izražava kreativnost, radoznalost, ljubav prema učenju i perspektivu. U skladu s tim nastavnici bi mogli putem igre učenike poticati na učenje, ali i na izražavanje kreativnosti, radoznalosti i slično, na način da će primjenom različite igre poput simboličke, teatarske ili interakcijske igre učenike motivirati da komuniciraju, ali i uče jer kako kaže Duran (2003) da je igra zapravo komunikacija i interakcija. Na taj način se kod učenika putem poticanja i razvoja univerzalne vrijednosti, također radi na osnaživanju i unapređivanju mnogih pomenutih segmenta/indikatora, poput ljubavi prema učenju, radoznalosti i slično, što sve ukupno unapređuje nastavni proces jezika i književnosti.

- Univerzalna vrijednost „Pravednost“ izražava jednakost, poštenje, moralnost, vođenje i timski duh. Svi nabrojani indikatori koje izražava ova univerzalna vrijednost utiču na izgradnju učenikove ličnosti, kako u formalnom smislu tako i u neformalnom, što bi značilo da prethodno navedeno utiče na učenikovo unapređenje i izgradnju ličnosti kako unutar nastave koja obuhvata formalni smisao, tako i van nje, odnosno u njegovom privatnom životu što podrazumijeva neformalni dio. S tim u vezi bi nastavnici trebali da odabiru i primjenjuju različita sredstva i materijale, a o tome govori i Kyriacou (1995) da je zapravo velik raspon materijala koji se može upotrijebiti u nastavi. Na osnovu toga nastavnici bi mogli da na osnovu odabira i primjene različitih nastavnih sredstava kao što su na primjer tekstualna, audio-vizuelna ili pak sredstva za simulaciju učenika potiču na njegov sveukupni razvoj, ali i razvoj i primjenu univerzalne vrijednosti unutar nastave.

- Univerzalna vrijednost „Transcendentnost“ izražava poštovanje ljepote i izvrsnosti, zahvalnost, nadu i optimizam, smisao za humor, duhovnost i religioznost. Uzimajući u obzir ono čime je određena ova univerzalna vrijednost nastavnici bi trebali i mogli putem dramskog odgoja, odnosno pristupa nastavi učenike poticati na primjenu i razvoj prethodno pomenute univerzalne vrijednosti. O tome kazuje i Rimac Jurinović (2016) da zapravo sam dramski pristup u nastavi donosi nove mogućnosti učenicima, ali i učiteljima, te predstavlja zabavan i učinkovit način učenja, poučavanja, te međusobnog povezivanja. Primjenom dramskog pristupa utiče se na razvoj univerzalne vrijednosti „Transcendentnost“ koja podrazumijeva mnoštvo sadržaja koji prikazuju pozitivne primjere, a koji se odnose na učenje i poučavanje.

LITERATURA

1. Begić, M.A. i Golek, M. (2017). *Savjest i autoritet, Međuovisnost u moralnom odgoju pojedinca*. Služba Božja, 57 (1), 41-64. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/180205>
2. Biti, V. (2000). *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska.
3. Bouša, D. (2009). *Priručnik za interpretaciju književnog djela*. Zagreb: Školska knjiga.
4. Brković, V., Bušljeta Kardum, R. i Mališa, S. (2021). *Odgoj za vrijednosti u okvirima kurikula predmeta društveno-humanističkoga područja*. Obnovljeni Život, 76 (2), 185-201. <https://doi.org/10.31337/oz.76.2.3>
5. Buljubašić-Kuzmanović, V. (2015). *Škola kao kuća radosti*. Školski vjesnik, 64 (2), 191-208. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/148984>
6. Buljubašić-Kuzmanović, V. i Simel, S. (2010). *Odnos univerzalnih i ponašajnih vrijednosti mladih*. Školski vjesnik, 59 (3.), 373-386. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/82384>
7. Bušljeta, R. (2010). *Didaktičko-metodička analiza odobrenih gimnazijskih udžbenika povijesti za drugi razred u školskoj godini 2008/2009..* Kroatologija, 1 (2), 43-55. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/71701>
8. Cohen, L. i saradnici. (2007). *Metode istraživanja u obrazovanju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
9. Ćurko, B. i saradnici. (2015). *Etičko obrazovanje i učenje o vrijednostima - Priručnik za učitelje i odgajatelje*. Ljubljana: Europska unija i Slovenska nacionalna agencijaza Erasmus+ program
10. Ćurković Nimac, J. (2012). *Etička kritika u književnosti. Rasprava između R. Posnera i M. C. Nussbaum o javnoj ulozi književnosti*. Filozofska istraživanja, 32 (2), 327-342. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/97189>
11. Dubovicki, S. (2012). *Poticanje kreativnosti u udžbenicima razredne nastave*. Pedagogijska istraživanja, 9 (1/2), 205-219. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/113457>
12. Duran, M. (2003). *Dijete i igra*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
13. Filipović, V. (1989). *Filozofski rječnik*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

14. Garić, M. (2022). *Vođenje razreda gledajući očima razrednika*. *Varaždinski učitelj*, 5 (8), 432-439. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/268224>
15. Hadžić Suljkić, M. (2009). *Metodologija istraživanja u odgoju i obrazovanju*. Tuzla: PrintCom.
16. Jalšenjak, B. i Šestak, I. (2017). *Može li se govoriti o moralnosti kod nižih vrsta: De Waalova teorija i s njom povezane rasprave*. *Diacovensia*, 25 (3), 439-454. <https://doi.org/10.31823/d.25.3.5>
17. Jelavić, F. (2008). *Didaktika*. Jastebarsko: Naklada Slap.
18. Jukić, R. (2013). *Moralne vrijednosti kao osnova odgoja*. *Nova prisutnost*, XI (3), 401-416. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/111399>
19. Jurčić, M. (2014). *Kompetentnost nastavnika – pedagoške i didaktičke dimenzije*. *Pedagogijska istraživanja*, 11 (1), 77-91. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/139572>
20. Jurčić, M. i Klasnić, I. (2015). *Pravednost učitelja kao čimbenik uspješnosti nastave*. *Školski vjesnik*, 64 (1), 25-44. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/143871>
21. Kandrič, A. (2023). *Čitalačka zabava – Kako kroz igru i kretanje potaknuti interes za čitanje?*. *Varaždinski učitelj*, 6 (11), 316-324. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/287237>
22. Kavić, K. (2017). *Kako učenici doživljavaju školu i osjenjivanje*. *Život i škola*, LXIII (2), 87-95. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/195178>
23. Kelam, I. i Sagadin Vučić, J. (2019). *Primjenjivost Sokratove metode odgoja u odgoju i obrazovanju danas*. *Pannoniana*, 3 (1-2), 0-0. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/230857>
24. Klica, I. H. (2019). *Lađa mudrosti*. Rožaje: Poziv istine.
25. Kosalec, B. (2003). *Ispitivanje konstrukta mudrosti*. Zagreb: Filozofski fakultet.
26. Kostanjevec, D. (2021). *Kako motivirati učenike kod nastave na daljinu*. *Varaždinski učitelj*, 4 (6), 255-262. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/255075>
27. Kyriacou, C.; prevela: Jakovlev, B. (1995). *Temeljna nastavna umijeća: metodički priručnik za uspješno poučavanje i učenje*. Zagreb: EducA.
28. Mađarević, L. (2016). *Moralni odgoj kao kultivacija emocija*. *Napredak*, 157 (4), 459-473. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/177214>

29. Meyer, H. (2002). *Didaktika razredne kvake: rasprave o didaktici, metodici i razvoju škole*. Zagreb: EducaA.
30. Milas, G. (2009). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
31. Muminović, H. (2013). *Osnovi didaktike*. Sarajevo: DES doo.
32. Mužić, V. (2004). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Educa, Nakladno društvo d.o.o.
33. Mužić, V. (1999). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Educa.
34. Pažanin, A. (2003). *Pravednost i civilno društvo*. *Politička misao*, 40 (2), 3-20. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/23126>
35. Pranjić, M. (2005). *Didaktika: povijest, osnove, profiliranje, postupak*. Zagreb: Golden marketing.
36. Radoš, M. (2017). *Etika i odgoj*. Zagreb: Učiteljski fakultet.
37. Rimac Jurinović, M. (2016). *Procesna drama kao učinkovit pristup u postizanju odgojnih ishoda u suvremenoj osnovnoj školi*. *Hrvatski*, 14 (1), 53-72. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/191853>
38. Sando, D. (2019). *Formativno-katehetski pristup pojmu ljepote*. *Nova prisutnost*, XVII(1), 127-137. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/218172>
39. Slatina, M. (2005). *Od individue do ličnosti*. Zenica: Dom štampe.
40. Slatina, M. (2007). *Seminarski i diplomski rad u univerzitetskoj nastavi*. Didaktički putokazi: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu.
41. Spahić Šiljak, Z. i Šahinović, M. (2018). *Živi vrijednosti*. Sarajevo: TPO Fondacija.
42. Stojak, R. (1990). *Metoda analize sadržaja*. Sarajevo: Institut za proučavanje nacionalnih odnosa.
43. Struja, S. (2019). *Definicija književnosti: možemo li definirati književnost?* Sveučilište u Rijeci: Filozofski fakultet.

44. Supičić, I. (2015). *Intelektualnost i duhovnost*. Nova prisutnost, XIII (2), 232-240. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/142228>
45. Špoljarić, J. (2015). *Udžbenici/čitanke u nastavi književnosti*. Osijek: Filozofski fakultet Univerziteta u J.J. Strossmayera u Osijeku.
46. Tatalović Vorkapić, S. (2014). *Treba li odgajateljima smisao za humor*. Dijete, vrtić, obitelj, 20 (75), 9-11. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/159073>
47. Tatalović Vorkapić, S. i Jelić Puhalo, J. (2016). *Povezanost osobina ličnosti, nade, optimizma i zadovoljstva životom odgojitelja predškolske djece*. Napredak, 157 (1-2), 205-220. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/177231>
48. Volkman-Schluck, K.H. (1969). *Sloboda i jednakost. Politička misao*, 6 (3), 332-338. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/115204>
49. Vučenov, N. (1988). *Koraci ka savremenoj nastavi, učenju i udžbeniku*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
50. Vukasović, A. (1977). *Moralni odgoj*. Drugo izdanje. Zagreb: Sveučilišna Naklada Libar.
51. Vukasović, A. (1999). *Pedagogija*. Zagreb: Hrvatski katolički zbor „MI“.
52. Vukojević, V. (2022). *Uloga i značajke kvalitetnog školskog i nastavnog okruženja*. Sveučilište u Splitu: Filozofski fakultet.
53. Zehra, H. (2011). *Maštalica-početnica za prvi razred devetogodišnje osnovne škole*, Sarajevo: Dječija knjiga, Bosanska riječ.
54. Zehra, H. (2015). *Leptir i cvijet-čitanke za drugi razred devetogodišnje osnovne škole*, Fojnica: Štamparija Fojnica.
55. Zehra, H. (2011). *Žubor radosti-čitanke za treći razred devetogodišnje osnovne škole*, Sarajevo: Dječija knjiga, Bosanska riječ.
56. Zehra, H. (2007). *Boja sreće-čitanke za četvrti treći razred devetogodišnje osnovne škole*, Sarajevo: Bosanska riječ.
57. Žugaj, M., Dumičić, K., Dušak, V. (2006). *Temelji znanstvenoistraživačkog rada: metodologija i metodika. 2. dopunjeno i izmijenjeno izdanje*. Varaždin: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet organizacije i informatike.

58. Žužul, A. i Vican, D. (2005). *Udžbenik u novoj školi*. Život i škola, LI (13), 50-55.

Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/25159>

POPIS ŠEMA I TABELA

Tabela br. 1: Prijedlog matrice istraživanja.....	21
Šema br. 1: Prikaz zastupljenosti indikatora univerzalne vrijednosti „Mudrost i znanje“	23
Šema br. 2: Prikaz zastupljenosti indikatora univerzalne vrijednosti „Pravednost“	26
Šema br. 3: Prikaz zastupljenosti indikatora univerzalne vrijednosti „Transcendentnost“	30
Šema br. 4: Komparativni prikaz indikatora univerzalne vrijednosti „Mudrost i znanje“	36
Šema br. 5: Komparativni prikaz indikatora univerzalne vrijednosti „Pravednost“	37
Šema br. 6: Komparativni prikaz indikatora univerzalne vrijednosti „Transcendentnost“	38
Tabela br. 2: Prikaz zastupljenosti indikatora kreativnost, radoznalost, ljubav prema učenju i perspektiva.....	44
Tabela br. 3: Prikaz zastupljenosti indikatora kreativnost i radoznalost.....	44
Tabela br. 4: Prikaz zastupljenosti indikatora kreativnost, ljubav prema učenju i perspektiva.....	45
Tabela br. 5: Prikaz zastupljenosti indikatora kreativnost i radoznalost.....	45
Tabela br. 6: Prikaz zastupljenosti indikatora kreativnost, radoznalost, ljubav prema učenju i perspektiva.....	46
Tabela br. 7: Prikaz zastupljenosti indikatora kreativnost, radoznalost, ljubav prema učenju i perspektiva.....	46
Tabela br. 8: Prikaz zastupljenosti indikatora radoznalost i ljubav prema učenju.....	47
Tabela br. 9: Prikaz zastupljenosti indikatora ljubav prema učenju i perspektiva.....	47
Tabela br. 10: Prikaz zastupljenosti indikatora jednakost, poštenje, moralnost i vođenje.....	48
Tabela br. 11: Prikaz zastupljenosti indikatora jednakost, poštenje i moralnost.....	48

Tabela br. 12: Prikaz zastupljenosti indikatora jednakost, poštenje, moralnost i timski duh.....	49
Tabela br. 13: Prikaz zastupljenosti indikatora poštenje i moralnost.....	49
Tabela br. 14: Prikaz zastupljenosti indikatora jednakost, poštenje, moralnost i timski duh.....	50
Tabela br. 15: Prikaz zastupljenosti indikatora jednakost, poštenje, moralnost i vođenje.....	50
Tabela br. 16: Prikaz zastupljenosti indikatora jednakost, poštenje, moralnost i vođenje.....	51
Tabela br. 17: Prikaz zastupljenosti indikatora jednakost, moralnost, vođenje i timski duh.....	51
Tabela br. 18: Prikaz zastupljenosti indikatora poštovanje ljepote i izvrsnosti, zahvalnost i nada i optimizam.....	52
Tabela br. 19: Prikaz zastupljenosti indikatora poštovanje ljepote i izvrsnosti, zahvalnost i smisao za humor.....	52
Tabela br. 20: Prikaz zastupljenosti indikatora poštovanje ljepote i izvrsnosti, zahvalnost i nada i optimizam.....	53
Tabela br. 21: Prikaz zastupljenosti indikatora zahvalnost, nada i optimizam i smisao za humor.....	53
Tabela br. 22: Prikaz zastupljenosti indikatora poštovanje ljepote i izvrsnosti, zahvalnost, nada i optimizam i duhovnost.....	54
Tabela br. 23: Prikaz zastupljenosti indikatora poštovanje ljepote i izvrsnosti, zahvalnost, nada i optimizam i duhovnost.....	54
Tabela br. 24: Prikaz zastupljenosti indikatora poštovanje ljepote i izvrsnosti, zahvalnost i smisao za humor.....	55
Tabela br. 25: Prikaz zastupljenosti indikatora poštovanje ljepote i izvrsnosti, zahvalnost i nada i optimizam.....	55

PRILOZI

Tabela br. 2: Prikaz zastupljenosti indikatora kreativnost, radoznalost, ljubav prema učenju i perspektiva

Ime i prezime autora djela	Gvido Tartalja					
Oblik pisanog djela	Pjesma					
Naziv/naslov pisanog djela	„Kratkotrajna škola“					
Razred	Prvi					
UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI	INDIKATORI					
Mudrost i znanje	kreativnost	radoznalost	ljubav prema učenju	perspektiva		
Pravednost	jednakost	poštenje	moralnost	vođenje	timski duh	
Transcendentnost	poštovanje ljepote i izvrsnosti	zahvalnost	nada i optimizam	smisao za humor	duhovnost	religioznost

Tabela br. 3: Prikaz zastupljenosti indikatora kreativnost i radoznalost

Ime i prezime autora djela	Enisa Osmančević-Ćurić					
Oblik pisanog djela	Pjesma					
Naziv/naslov pisanog djela	„Zašto, zato“					
Razred	Prvi					
UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI	INDIKATORI					
Mudrost i znanje	kreativnost	radoznalost	ljubav prema učenju	perspektiva	mudrost	
Pravednost	jednakost	poštenje	moralnost	vođenje	timski duh	
Transcendentnost	poštovanje ljepote i izvrsnosti	zahvalnost	nada i optimizam	smisao za humor	duhovnost	religioznost

Tabela br. 4: Prikaz zastupljenosti indikatora kreativnost, ljubav prema učenju i perspektiva

Ime i prezime autora djela	Zehra Hubijar					
Oblik pisanog djela	Pjesma					
Naziv/naslov pisanog djela	„Mi čitamo“					
Razred	Drugi					
UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI	INDIKATORI					
Mudrost i znanje	kreativnost	radoznanost	ljubav prema učenju	perspektiva		
Pravednost	jednakost	poštenje	moralnost	vođenje	timski duh	
Transcendentnost	poštovanje ljepote i izvrsnosti	zahvalnost	nada i optimizam	smisao za humor	duhovnost	religioznost

Tabela br. 5: Prikaz zastupljenosti indikatora kreativnost i radoznanost

Ime i prezime autora djela	Grigor Vitez					
Oblik pisanog djela	Pjesma					
Naziv/naslov pisanog djela	„Razgovor s ljepotom“					
Razred	Drugi					
UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI	INDIKATORI					
Mudrost i znanje	kreativnost	radoznanost	ljubav prema učenju	perspektiva		
Pravednost	jednakost	poštenje	moralnost	vođenje	timski duh	
Transcendentnost	poštovanje ljepote i izvrsnosti	zahvalnost	nada i optimizam	smisao za humor	duhovnost	religioznost

Tabela br. 6: Prikaz zastupljenosti indikatora kreativnost, radoznalost, ljubav prema učenju i perspektiva

Ime i prezime autora djela	Zehra Hubijar					
Oblik pisanog djela	Priča					
Naziv/naslov pisanog djela	„Kako pronaći riječ“					
Razred	Treći					
UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI	INDIKATORI					
Mudrost i znanje	kreativnost	radoznalost	ljubav prema učenju	perspektiva		
Pravednost	jednakost	poštenje	moralnost	vođenje	timski duh	
Transcendentnost	poštovanje ljepote i izvrsnosti	zahvalnost	nada i optimizam	smisao za humor	duhovnost	religioznost

Tabela br. 7: Prikaz zastupljenosti indikatora kreativnost, radoznalost, ljubav prema učenju i perspektiva

Ime i prezime autora djela	Ferida Duraković					
Oblik pisanog djela	Priča					
Naziv/naslov pisanog djela	„Važnost“					
Razred	Treći					
UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI	INDIKATORI					
Mudrost i znanje	kreativnost	radoznalost	ljubav prema učenju	perspektiva		
Pravednost	jednakost	poštenje	moralnost	vođenje	timski duh	
Transcendentnost	poštovanje ljepote i izvrsnosti	zahvalnost	nada i optimizam	smisao za humor	duhovnost	religioznost

Tabela br. 8: Prikaz zastupljenosti indikatora radoznalost i ljubav prema učenju

Ime i prezime autora djela	Zehra Hubijar					
Oblik pisanog djela	Pjesma					
Naziv/naslov pisanog djela	„Za novi početak“					
Razred	Četvrti					
UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI	INDIKATORI					
Mudrost i znanje	kreativnost	radoznalost	ljubav prema učenju	perspektiva		
Pravednost	jednakost	poštenje	moralnost	vođenje	timski duh	
Transcendentnost	poštovanje ljepote i izvrsnosti	zahvalnost	nada i optimizam	smisao za humor	duhovnost	religioznost

Tabela br. 9: Prikaz zastupljenosti indikatora ljubav prema učenju i perspektiva

Ime i prezime autora djela	Aleksa Mikić					
Oblik pisanog djela	Priča					
Naziv/naslov pisanog djela	„Neočekivani susret“					
Razred	Četvrti					
UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI	INDIKATORI					
Mudrost i znanje	kreativnost	radoznalost	ljubav prema učenju	perspektiva		
Pravednost	jednakost	poštenje	moralnost	vođenje	timski duh	
Transcendentnost	poštovanje ljepote i izvrsnosti	zahvalnost	nada i optimizam	smisao za humor	duhovnost	religioznost

Tabela br. 10: Prikaz zastupljenosti indikatora jednakost, poštenje, moralnost i vođenje

Ime i prezime autora djela	Muhidin Šarić					
Oblik pisanog djela	Pjesma					
Naziv/naslov pisanog djela	„Dajem riječ“					
Razred	Prvi					
UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI	INDIKATORI					
Mudrost i znanje	kreativnost	radoznalost	ljubav prema učenju	perspektiva		
Pravednost	jednakost	poštenje	moralnost	vođenje	timski duh	
Transcendentnost	poštovanje ljepote i izvrsnosti	zahvalnost	nada i optimizam	smisao za humor	duhovnost	religioznost

Tabela br. 11: Prikaz zastupljenosti indikatora jednakost, poštenje i moralnost

Ime i prezime autora djela	Nikola Drenovac					
Oblik pisanog djela	Pjesma					
Naziv/naslov pisanog djela	„Dobro i jedno i drugo“					
Razred	Prvi					
UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI	INDIKATORI					
Mudrost i znanje	kreativnost	radoznalost	ljubav prema učenju	perspektiva		
Pravednost	jednakost	poštenje	moralnost	vođenje	timski duh	
Transcendentnost	poštovanje ljepote i izvrsnosti	zahvalnost	nada i optimizam	smisao za humor	duhovnost	religioznost

Tabela br. 12: Prikaz zastupljenosti indikatora jednakost, poštenje, moralnost i timski duh

Ime i prezime autora djela	Zehra Hubijar					
Oblik pisanog djela	Priča					
Naziv/naslov pisanog djela	„Čija je lopta“					
Razred	Drugi					
UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI	INDIKATORI					
Mudrost i znanje	kreativnost	radoznanost	ljubav prema učenju	perspektiva		
Pravednost	jednakost	poštenje	moralnost	vođenje	timski duh	
Transcendentnost	poštovanje ljepote i izvrsnosti	zahvalnost	nada i optimizam	smisao za humor	duhovnost	religioznost

Tabela br. 13: Prikaz zastupljenosti indikatora poštenje i moralnost

Ime i prezime autora djela	Ahmet Hromadžić					
Oblik pisanog djela	Priča					
Naziv/naslov pisanog djela	„Medeni“					
Razred	Drugi					
UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI	INDIKATORI					
Mudrost i znanje	kreativnost	radoznanost	ljubav prema učenju	perspektiva		
Pravednost	jednakost	poštenje	moralnost	vođenje	timski duh	
Transcendentnost	poštovanje ljepote i izvrsnosti	zahvalnost	nada i optimizam	smisao za humor	duhovnost	religioznost

Tabela br. 14: Prikaz zastupljenosti indikatora jednakost, poštenje, moralnost i timski duh

Ime i prezime autora djela	Jermenska priča					
Oblik pisanog djela	Priča					
Naziv/naslov pisanog djela	„Čup sa zlatom“					
Razred	Treći					
UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI	INDIKATORI					
Mudrost i znanje	kreativnost	radoznalost	ljubav prema učenju	perspektiva		
Pravednost	jednakost	poštenje	moralnost	vođenje	timski duh	
Transcendentnost	poštovanje ljepote i izvrsnosti	zahvalnost	nada i optimizam	smisao za humor	duhovnost	religioznost

Tabela br. 15: Prikaz zastupljenosti indikatora jednakost, poštenje, moralnost i vođenje

Ime i prezime autora djela	Ahmet Hromadžić					
Oblik pisanog djela	Priča					
Naziv/naslov pisanog djela	„Plamena“					
Razred	Treći					
UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI	INDIKATORI					
Mudrost i znanje	kreativnost	radoznalost	ljubav prema učenju	perspektiva		
Pravednost	jednakost	poštenje	moralnost	vođenje	timski duh	
Transcendentnost	poštovanje ljepote i izvrsnosti	zahvalnost	nada i optimizam	smisao za humor	duhovnost	religioznost

Tabela br. 16: Prikaz zastupljenosti indikatora jednakost, poštenje, moralnost i vođenje

Ime i prezime autora djela	Kineska priča					
Oblik pisanog djela	Priča					
Naziv/naslov pisanog djela	„Mudri sudija“					
Razred	Četvrti					
UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI	INDIKATORI					
Mudrost i znanje	kreativnost	radoznalost	ljubav prema učenju	perspektiva		
Pravednost	jednakost	poštenje	moralnost	vođenje	timski duh	
Transcendentnost	poštovanje ljepote i izvrsnosti	zahvalnost	nada i optimizam	smisao za humor	duhovnost	religioznost

Tabela br. 17: Prikaz zastupljenosti indikatora jednakost, moralnost, vođenje i timski duh

Ime i prezime autora djela	Šukrija Pandžo					
Oblik pisanog djela	Priča					
Naziv/naslov pisanog djela	„Kroz planinu kući“					
Razred	Četvrti					
UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI	INDIKATORI					
Mudrost i znanje	kreativnost	radoznalost	ljubav prema učenju	perspektiva		
Pravednost	jednakost	poštenje	moralnost	vođenje	timski duh	
Transcendentnost	poštovanje ljepote i izvrsnosti	zahvalnost	nada i optimizam	smisao za humor	duhovnost	religioznost

Tabela br. 18: Prikaz zastupljenosti indikatora poštovanje ljepote i izvrsnosti, zahvalnost i nada i optimizam

Ime i prezime autora djela	Zehra Hubijar					
Oblik pisanog djela	Pjesma					
Naziv/naslov pisanog djela	„Mišić Gricko“					
Razred	Prvi					
UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI	INDIKATORI					
Mudrost i znanje	kreativnost	radoznalost	ljubav prema učenju	perspektiva		
Pravednost	jednakost	poštenje	moralnost	vođenje	timski duh	
Transcendentnost	poštovanje ljepote i izvrsnosti	zahvalnost	nada i optimizam	smisao za humor	duhovnost	religioznost

Tabela br. 19: Prikaz zastupljenosti indikatora poštovanje ljepote i izvrsnosti, zahvalnost i smisao za humor

Ime i prezime autora djela	Zehra Hubijar					
Oblik pisanog djela	Priča					
Naziv/naslov pisanog djela	„Lutka starokrpa“					
Razred	Prvi					
UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI	INDIKATORI					
Mudrost i znanje	kreativnost	radoznalost	ljubav prema učenju	perspektiva		
Pravednost	jednakost	poštenje	moralnost	vođenje	timski duh	
Transcendentnost	poštovanje ljepote i izvrsnosti	zahvalnost	nada i optimizam	smisao za humor	duhovnost	religioznost

Tabela br. 20: Prikaz zastupljenosti indikatora poštovanje ljepote i izvrsnosti, zahvalnost i nada i optimizam

Ime i prezime autora djela	Šimo Ešić					
Oblik pisanog djela	Pjesma					
Naziv/naslov pisanog djela	„Zašto volim svoju baku“					
Razred	Drugi					
UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI	INDIKATORI					
Mudrost i znanje	kreativnost	radoznalost	ljubav prema učenju	perspektiva		
Pravednost	jednakost	poštenje	moralnost	vođenje	timski duh	
Transcendentnost	poštovanje ljepote i izvrsnosti	zahvalnost	nada i optimizam	smisao za humor	duhovnost	religioznost

Tabela br. 21: Prikaz zastupljenosti indikatora zahvalnost, nada i optimizam i smisao za humor

Ime i prezime autora djela	Kemal Coco					
Oblik pisanog djela	Pjesma					
Naziv/naslov pisanog djela	„Štamparska greška“					
Razred	Drugi					
UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI	INDIKATORI					
Mudrost i znanje	kreativnost	radoznalost	ljubav prema učenju	perspektiva		
Pravednost	jednakost	poštenje	moralnost	vođenje	timski duh	
Transcendentnost	poštovanje ljepote i izvrsnosti	zahvalnost	nada i optimizam	smisao za humor	duhovnost	religioznost

Tabela br. 22: Prikaz zastupljenosti indikatora poštovanje ljepote i izvrsnosti, zahvalnost, nada i optimizam i duhovnost

Ime i prezime autora djela	Alija H. Dubočanin					
Oblik pisanog djela	Pjesma					
Naziv/naslov pisanog djela	„Želja“					
Razred	Treći					
UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI	INDIKATORI					
Mudrost i znanje	kreativnost	radoznalost	ljubav prema učenju	perspektiva		
Pravednost	jednakost	poštenje	moralnost	vođenje	timski duh	
Transcendentnost	poštovanje ljepote i izvrsnosti	zahvalnost	nada i optimizam	smisao za humor	duhovnost	religioznost

Tabela br. 23: Prikaz zastupljenosti indikatora poštovanje ljepote i izvrsnosti, zahvalnost, nada i optimizam i duhovnost

Ime i prezime autora djela	Branko Ćopić					
Oblik pisanog djela	Pjesma					
Naziv/naslov pisanog djela	„Bosna“					
Razred	Treći					
UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI	INDIKATORI					
Mudrost i znanje	kreativnost	radoznalost	ljubav prema učenju	perspektiva		
Pravednost	jednakost	poštenje	moralnost	vođenje	timski duh	
Transcendentnost	poštovanje ljepote i izvrsnosti	zahvalnost	nada i optimizam	smisao za humor	duhovnost	religioznost

Tabela br. 24: Prikaz zastupljenosti indikatora poštovanje ljepote i izvrsnosti, zahvalnost i smisao za humor

Ime i prezime autora djela	Nasiha Kapidžić-Hadžić					
Oblik pisanog djela	Priča					
Naziv/naslov pisanog djela	„Divna zemlja i tetka Devla“					
Razred	Četvrti					
UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI	INDIKATORI					
Mudrost i znanje	kreativnost	radoznalost	ljubav prema učenju	perspektiva		
Pravednost	jednakost	poštenje	moralnost	vođenje	timski duh	
Transcendentnost	poštovanje ljepote i izvrsnosti	zahvalnost	nada i optimizam	smisao za humor	duhovnost	religioznost

Tabela br. 25: Prikaz zastupljenosti indikatora poštovanje ljepote i izvrsnosti, zahvalnost i nada i optimizam

Ime i prezime autora djela	Miroslav Demak					
Oblik pisanog djela	Priča					
Naziv/naslov pisanog djela	„Violina“					
Razred	Četvrti					
UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI	INDIKATORI					
Mudrost i znanje	kreativnost	radoznalost	ljubav prema učenju	perspektiva		
Pravednost	jednakost	poštenje	moralnost	vođenje	timski duh	
Transcendentnost	poštovanje ljepote i izvrsnosti	zahvalnost	nada i optimizam	smisao za humor	duhovnost	religioznost